

*UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE*

JANJA AMBROŽIČ

ANTON TRSTENJAK V KRIŽARSKEM TISKU

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANJA AMBROŽIČ

Mentorica: docentka doktorica SMILJA AMON

ANTON TRSTENJAK V KRIŽARSKEM TISKU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO

1. UVOD	5
2. TRSTENJAKOVO ŽIVLJENJE IN DELO	7
2.1. Živel je v šestih državah	7
2.2. Trstenjakove knjige in članki	12
2.2.1. PSIHOLOŠKA DELA	13
2.2.2. ANTROPOLOŠKA DELA	15
2.2.3. FILOZOFSKA DELA	15
2.2.4. KULTUROLOŠKA DELA	17
2.2.5. NARODNOSTNA DELA	17
3. MEDNARODNO DOGAJANJE MED OBEMA VOJNAMA	20
4. SLOVENCİ OD ZAČETKA 20. STOLETJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE	22
4.1. Pred prvo svetovno vojno	22
4.2. Od majniške deklaracije do Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev	23
4.3. Čas od zedinjenja do šestojanuarske diktature	24
4.4. Desetletje pred drugo svetovno vojno	26
5. ŠTUDENTSKA GIBANJA MED OBEMA VOJNAMA	30
6. KRIŽARSTVO	37
6.1 Nastanek	37
6.2. Študentski klubi in križarstvo	39
6.3. Križarsko gibanje v Mariboru in Ljubljani	40
7. KRIŽ NA GORI IN KRIŽ	43
7.1. Splošno o revijah	43
7.2. Križarji o svojem gibanju	45

7.3. Odnos križarjev do človeka, religije in Cerkve	47
7.4. Odnos do naroda in države	51
7.5. Odnos do socializma	53
8. TRSTENJAKOVI ČLANKI V DRUGIH KRIŽARSKIH	
REVIJAH	56
8.1. Dom in svet	56
8.2. Dejanje	57
9. SKLEP	59
LITERATURA	62

1. UVOD

Po prvi svetovni vojni so Slovenci zaživali v novi državi, kar je prineslo tudi drugačne politične aktivnosti in odnose v primerjavi z življenjem v habsburški monarhiji. Politične stranke in institucije so v novem okolju nadaljevale z delom, pestro pa je bilo tudi življenje v raznih klubih ter gibanjih.

V tem času je bila na področju nove države prisotna tudi močna želja po izdajanju novih časnikov in časopisov, ki so jih ustanovljale politične stranke, organizacije, posamezniki, ustanove in drugi. Slovensko časopisje je imelo v Kraljevini poseben položaj: vsi slovenski časopisi so bili v slovenščini (zavest o narodni pripadnosti), okrog časopisov so se še pred drugo svetovno vojno pojavila različna gibanja (glede na ideologijo) - gibanje samoslovencev, zagovorniki jugoslovanskega nacionalunitarističnega programa, kmečko-delavske vrste, mladinsko in študentsko gibanje (glej Amon, 1996:218-219).

Z revijo Križ na gori (1924/25) se je rodilo križarsko gibanje, ki se je zavzelo proti vpletanju Cerkve v politiko in za prave, globoke človeške odnose. Za križarje je bil v središču pozornosti človek, zanj pa je najpomembnejši živ odnos njegove duše z Bogom. Cerkev po njihovem mnenju ne more dati stika z Bogom, v tistem času pa je bila po vrhu vsega še tesno povezana s kapitalom. To je dalo križarstvu poseben položaj v slovenskem prostoru: ker je izšlo iz katoliškega tabora, mu niso bili naklonjeni liberalci, ker so kritizirali cerkvene institucije in takrat vodilno Slovensko ljudsko stranko, pa so doživljali napade tudi s strani klerikalnega vodstva.

Ne moremo reči, da se je križarsko gibanje v Sloveniji razvijalo ločeno od tujih vplivov, saj se kažejo stične točke z Guardinijevim gibanjem. Marko Dvořak ugotavlja, da je križarsko gibanje kot jedro mladinskega katoliškega gibanja pri nas »živ odraz svetovnega dogajanja in konkretnih slovenskih razmer« (Dvořak, 1969: 164). To je tudi obdobje, katerega je zaznamoval Anton Trstenjak (1906-1996).

Ko je križarstvo zaživel, je Trstenjak zaključeval šolanje na gimnaziji in se vključeval v študentsko življenje v Mariboru ter kasneje Innsbrucku. V Križu na gori sploh ni objavljaj, v kasnejši različici te revije – Križ (1928-1930) - pa je prvi članek objavil pod psevdonimom Neznani brat.

Diplomsko delo sem zasnovala skozi prizmo sledečih problemskih točk:

- Anton Trstenjak je aktivno sodeloval pri slovenskem mladinskem gibanju,
- v svojih člankih in knjigah je poudarjal pomen vsakdanjega življenja, posameznikove poti, njegovega doživljanja in življenjskega načrta,
- bistvo Trstenjakovega delovanja v študentskih letih ga je z manjšimi modifikacijami spremljalo skozi celo življenje.

Hipotetična misel diplomskega dela sloni na trditvi, da je sodelovanje pri križarskem tisku Trstenjaka usmerilo v raziskovanje aktualnih problemov slovenskega človeka, s svojo prisotnostjo v časopisju pa je postal prisoten tudi v širši slovenski javnosti.

Diplomsko delo sem razdelila na več sklopov: življenje in delo Antona Trstenjaka, zgodovinski pregled dogajanja med obema vojnoma, študentska gibanja med vojnoma ter analiza člankov v križarskih glasilih. V križarskih glasilih nisem analizirala le Trstenjakovih člankov, kajti za širše razumevanje tega gibanja to ne bi zadostovalo. Trstenjak namreč ni bil eden od vodilnih križarjev in samo iz njegovih člankov ne bi mogli izluščiti bistva križarske usmeritve.

2. TRSTENJAKOVO ŽIVLJENJE IN DELO

Anton Trstenjak je danes ime, ki ga s spoštovanjem izgovarja vsakdo, ki je po vojni študiral psihologijo, filozofijo, teologijo, kulturologijo ali antropologijo, precej več pa je verjetno tistih, ki ga poznajo po njegovih poljudnoznanstvenih delih z že omenjenih področij. Prav gotovo se tega karizmatičnega duhovnika, predavatelja in znanstvenika še vedno dobro spomnijo množice, ki so v letih po drugi svetovni vojni poslušale njegova predavanja in pridige, vsekakor pa ga ne morejo pozabiti tisti, ki so se s težavami oglašali v negovi terapevtski sobi. Trstenjakova pot se je začela na začetku prejšnjega stoletja v vasici pri Gornji Radgoni, končala pa po izredno plodnih devetdesetih letih v Ljubljani. Ljudem se je najbolj približal v času socializma, ki duhovnikom ni bil najbolj naklonjen, kar kaže na to, da je si je javnost takšne tople sredinske države, ki je značilna zanj, pravzaprav želela in jo hkrati tudi potrebovala.

2.1. Živel je v šestih državah

Anton Trstenjak se je rodil 8. januarja 1906 v Rodmoščih pri Gornji Radgoni v ugledno družino malih kmetov Janeza in Marije. To je bil čas, ko je slovensko ozemlje pripadalo habsburški monarhiji. Do njegovega odhoda na gimnazijo, so se Slovenci dvakrat znašli v skupni državi s Srbi in Hrvati, najprej v Državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, potem še v Kraljevini SHS leta 1918.

Klasično gimnazijo je leta 1926 z odliko končal v Mariboru. V štajerski prestolnici je začel študirati teologijo, a po enem letu se je odločil, da bo filozofijo in teologijo študiral v Innsbrucku. Tam je leta 1929, torej v času, ko je Kraljevina SHS pod diktaturo Aleksandra Karađorđevića postala Kraljevina Jugoslavija, doktoriral iz filozofije, štiri leta kasneje pa še iz teologije (glej Ramovš, 1997: 180). »Skupaj s škofom Pogačnikom je doživljal strogo jezuitsko vzgojo mednarodnega zavoda Canisianum, kjer je stanovalo takrat in kasneje za njim še nekaj Slovencev« (Juhant, 1997: 249). Kot enega zadnjih ga je v duhovnika 2. avgusta 1931 v mariborski stolnici posvetil škof Andrej Karlin.

Po mestu predavatelja verouka na gimnaziji je postal prefekt in profesor na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru, v študijskem letu 1939/40 pa docent za filozofijo, pedagogiko in metodiko na Teološki fakulteti v Ljubljani, in to na podlagi habilitacijskega dela *Metodika verouka s podnaslovom Oris versko-pedagoške psihologije*, ki je naslednje leto izšlo tudi v tisku. V letih 1935 in 1937 se je strokovno izpopolnjeval v Parizu, med letoma 1941 ter 1942 je opravil specializacijo iz eksperimentalne psihologije na katoliški Univerzi svetega srca v Milanu, kjer je bil njegov mentor Agostin Gemelli (1878-1959), italijanski frančiškanski psiholog in filozof, utemeljitelj neosholastike¹ in te univerze.

Njegov prihod v Ljubljano tik pred vojno je zanj pomenil dokaj neobremenjeno delo med okupacijo. Svoje sposobnosti je lahko nemoteno razvijal na Teološki fakulteti, ki je delovala tudi pod italijansko okupacijo. Iz tistega obdobja je zanimiv njegov članek *Človek in vojna*, v katerem je kot že velikokrat poprej poudaril pomen človeškega dostojanstva, hkrati pa obsodi vojno:

Nikoli svetovno-zgodovinske in občeveljavne pomembnosti duhovne kulture tako živo ne občutimo kakor takrat, kadar okrog nas besni vihar vojne, ki vse izume človeškega duha sprevrča v ognjeno prokletstvo./.../ Morda bo tudi sedaj ob tej vojni vendarle zopet prišlo do stretnjenja, da bo vsaj takrat človek šel vase in videl v vsakem človeku in narodu naravnost nedotakljivo sakrosanktno človeško veličino, ko ga bo zgodovina vsega do kosti razdejanega, v obraz spačenega in v krvi poteptanega postavila pred svetovno pozornico kot osramočen sad naše laži - omike: Ecce homo, glej, to je človek!

(Trstenjak, 1941:3-4)

Ena glavnih značilnosti katoliške cerkve sredi 20. stoletja je bil antikomunizem, ki se je v našem prostoru uveljavil v tridesetih letih (ta je v Zakoniku ljubljanske škofije leta 1940

¹ Neosholastika je katoliško filozofsko gibanje od sredine 19. stoletja, ki skuša prilagoditi znanosti nauke sholastike, posebno Tomaža Akvinskega (glej *Leksikon Cankarjeve založbe*, 188: 696). Prizadevanja predstavnikov neosholastike temeljijo na podmeni, da v razvoju filozofske miselne kulture tudi dandanes igrajo odločilno vlogo prenovljena izročila sholastike (Sruk, 1980: 234) Za sholastično filozofijo je bila značilna podrejenost teologiji. Kar zadeva katoliško cerkev je v 19. stoletju prevladovala neotomistična filozofija: leta 1879 so proglasili nauk Tomaža Akvinskega za oficialno filozofijo katolištva (glej Sruk: 1980: 310).

dobil tudi uradno zakonsko podlago). Razplet druge svetovne vojne je botroval dejstvu, da oblast v novonastali državi Jugoslaviji katoliške cerkve po drugi svetovni vojni ni več priznavala kot enakopravnega sogovornika, prisilila jo je, da se je umaknila iz javnega življenja in nacionalizirala večino njenega premoženja. A Cerkev ni odmrta, ni se sicer posvečala družbeni, socialni in politični dejavnosti, imela pa je presenetljivo polne cerkve (glej Dolinar 2001:101-104).

Petdeseta in šestdeseta leta 20. stoletja je zaznamoval pasivni odpor Cerkve in verskega tiska do državne politike, ki je Cerkev poskušala preobraziti v sredstvo za izvajanje svojih idej in doseganje ciljev. Od vidnejšega katoliškega tiska je v tistih letih izhajala Družina, ki je bila omejena na razlaganje verskih resnic in je o domačih cerkvenih dogodkih zelo malo pisala, zato ni bila posebej »problematična« (Biščak, 1988:38).

Po drugi svetovni vojni je Anton Trstenjak na Teološki fakulteti v Ljubljani napredoval v izrednega profesorja, čez dve leti pa v rednega za psihologijo in zgodovino filozofije. Leta 1948 je prvič postal dekan z enoletno mandatno dobo. To so bili težki časi Teološke fakultete, saj se je fakultetni svet upiral načrtu, da bi postala samostojna državna fakulteta zunaj sestava univerze. Anton Trstenjak je tudi v naslednjem letu postal dekan in prizadeval si je, da bi ostala državna fakulteta s pravico podeljevanja doktorata.

Leta 1966 je bil že tretjič izvoljen za dekana. Takrat se je fakulteta otepala velikih kadrovske težav, saj je bil Trstenjak tam edini redni profesor. Mnogi profesorji so namreč po vojni odšli v tujino, nekateri so se upokojili, novega kadra pa v tistem času ni bilo. S svojo avtoriteto in vplivom je Teološki fakulteti pomagal prebroditi težke čase družbene osame (glej Juhant, 1997: 249-250).

Vabili so ga na številne tuje univerze, »v letu 1945 so mu ponudili docenturo na psihološkem inštitutu milanske univerze, leta 1955 pa redno profesuro na graški univerzi« (Ramovš: 1997: 180), a je kljub težavam ostal zvest domači ustanovi.

V sedemdesetih letih je Trstenjak po koncilu² svoja načela o vlogi duhovnikov v cerkvi skušal uveljaviti v praksi. Leta 1975 je imel v Tinjah, Trstu ter Ljubljani duhovne vaje za duhovnike in nastalo je delo *Da bi bili z Njim s podnaslovom Razmišljanja o sodobni podobi duhovnika* (1975). Menil je, da je sodobni duhovnik vgrajen v svet in mora v njem pričati za Boga.

Konec septembra leta 1973 so ga kot profesorja Teološke fakultete (na njegovo željo) upokojili, vendar je z njo ostal povezan kot občasni predavatelj in sodelavec pri podiplomskem študiju (glej Juhant, 1997: 250).

V sebi je Trstenjak združeval dve osebnosti: duhovnika in znanstvenika ter predavatelja. Desetletja je bil bolj viden kot znanstvenik, psiholog, ki je z raziskavami o psihologiji barv oziroma o vplivu barv na človeka in njegove odzive načrtoval novo smer v psihologiji.

Bil je član več kot desetih znanstvenih organizacij doma in po svetu. Od leta 1979 je bil dopisni in od leta 1983 redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, leta 1993 ga je za svojega rednega člana imenovala tudi Evropska akademija znanosti in umetnosti. Med drugim je bil redni član Mednarodnega združenja za aplikativno psihologijo v Parizu (od 1953), predsednik in nato častni član Društva psihologov Slovenije (glej Enciklopedija Slovenije, 1999: 369).

Za svoje strokovno delo je dobil več visokih cerkvenih, državnih in znanstvenih odlikovanj, med drugim je bil leta 1974 imenovan za papeževega častnega prelata in odlikovan z jugoslovanskim redom dela, dobil leta 1988 nagrado AVNOJ, 1996 je prejel zlati častni znak svobode RS, leta 1993 je postal ambasador znanosti RS, dobil 1983

² Med letoma 1962-65 je sprejel 16 dokumentov, ki urejajo liturgijo, vpeljujejo narodni jezik v bogoslužje, cerkveno ustavo (uvedba škofovskega kolegija, močnejša pritegnitev laikov), ekumensko dolžnost katoliške cerkve, njeno stališče do nekrščanskih ver in njeno razmerje do sodobnega sveta (*Leksikon Cankarjeve založbe*, 1988: 1104). Z drugim vatikanskim koncilom povezujejo različne spremembe v katoliški cerkvi, a pobude za prenovitev so prihajale že prej. Ta koncil se je soočil kompleksno strukturo cerkve z raznolikostjo sveta. Prvo temeljno geslo se nanaša na povezanost cerkvene in državne oblasti. Cerkev naj se odpove konstantinizmu. Drugo geslo je povezano z notranjo ureditvijo cerkve – cerkev naj bi se bolj oprla na duha in misel prvih časov krščanstva (nazaj k izviru!). Tretje geslo je v zvezi s temeljnim stališčem cerkve do sveta. Katolicizem naj bi prišel od nasprotovanja ali umikanja k stališču pozitivnega odpiranja. S svetom in z ljudmi, ki mislijo drugače kakor cerkev, je možen in nujen le dialog (*Roter*, 1973: 41-44).

zlati doktorat univerze v Innsbrucku, 1990 častni doktorat Univerze v Mariboru in 1994 Univerze v Ljubljani (glej Ramovš, 1997: 181).

Trstenjakovo delo se je vrtelo okrog temeljnih problemov človeka v času prelomnih družbenih sprememb. Številne generacije slovenskih duhovnikov so bile deležne njegovih predavanj, ki jih je popestril s šalami in primeri iz svojih bogatih življenjskih izkušenj s srečanji z ljudmi. Predavanja je imel v različnih slovenskih krajih in tako se je približal širokemu krogu Slovencev, ki so ga cenili kot poznavalca človeške duše, svetovalca in tudi kot duhovnega voditelja.

Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let so ga novinarji večkrat spreševali po njegovem mnenju o aktualnih političnih temah. Še pred osamosvojitvijo je v intervjuju v Sodobnosti (št. 2, 1989) dejal, da je za maloštevilne narode medsebojna složnost neizogibno potrebna za preživetje, sicer obstaja velika možnost narodnega samomora. V nadaljevanju je dodal: »Bojim pa se, da tudi danes po 43 letih naš narod še ni dozorel do takšne modrosti, saj sta mu sloga in sprava še zmeraj sumljivi besedi«. Kasneje je v istem intervjuju povedal, da politične razmere pri Slovencih vzbujajo občutek narodne ogroženosti, Srbi pa v tem vidijo nasprotovanje do njih, nadaljeval je: »Hudo je, kadar se razvnamejo politične strasti, takrat trezna pamet odpove in modrost utihne.«

Leta 1992 ga je v Sodobnosti (št.8/9, 1992:732-734) intervjuval Ciril Zlobec. Takrat je Anton Trstenjak poudaril, kako zelo Slovincem v politiki pa tudi v umetnosti in kulturi manjka čut za sredino.

Vsa naša nesreča v politiki in kulturi je že več kot sto let v ločitvi duhov, ki pozna samo izključevanje, nobenega združevanja. Kljub vsej ideološki različnosti je v vsaki pravi kulturni vrednosti in umetnini vselej nekaj, kar je skupnega vsem ljudem, kar pa je še posebej skupnega članom istega naroda. /.../ Gre za odločilno nalogo: Slovenci moramo najti svojo sredino, svojo pluralnost.

Kar se tiče politike je dejal: »Strinjam se, da je vse politika in tudi tisti, ki izjavi, da ni za nobeno stranko, se je s tem opredelil za nestranskarsko politiko. Jaz sem bil vedno za to, da bi bil slovenski narod enoten vsej v osnovnih, za narodov obstoj pomembnih stvareh« (Delo, 1993:11).

Anton Trstenjak je umrl 29. septembra 1996 v Ljubljani.

2.2. Trstenjakove knjige in članki

Strokovno in znanstveno je Anton Trstenjak ustvarjalno delal do zadnjega dne življenja, če pa bi šteli izdane knjige, sta bili zadnji desetletji najbolj plodni. Napisal je 47 izvirnih knjig v slovenščini in tujih jezikih, skoraj še toliko naslovov štejejo prevodi in ponatise njegovih knjig. V domačih in tujih revijah ter zbornikih je izšlo preko 500 njegovih strokovnih razprav in člankov - samo v švicarski znanstveni reviji za psihologijo (Schweizerische Zeitschrift für Psychologie und ihre Anwendungen) jih je objavil skoraj sedemdeset.

Tudi jaz sem članke za začetek analizirala na osnovi UDK³ vrstilcev, ki so bili dodeljeni člankom Antona Trstenjaka na podlagi bibliografskih zapisov v cobissu (veliko jih je še neobdelanih, predvsem gre za dela, ki so nastala pred koncem druge svetovne vojne). UDK vrstilce sem združevala v smotrne skupine, tako kot to delajo v splošnih knjižnicah. Od 171 zadetkov v cobissovi bazi je 158 člankov, deset intervjujev s Trstenjakom, dva orisa njegovega življenja in njegova bibliografija, ki se v tej bazi tudi štejejo v njegovo avtorstvo, a tega slednjega ne bom obravnavala.

Na podlagi teh podatkov lahko ugotovimo, da je kar 56 člankov napisal s področja psihologije, 18 s področja etike, 16 pa jih je bilo posvečenih verskim temam. Veliko je pisal o pomembnih slovenskih in tujih teologih, posebej še ob kakšni posebni priložnosti (simpoziji), ko je velikokrat napisal članek o grafološkem pogledu na osebo, kateri je posvetil članek.

Njegovi članki so tudi z naslednjih področij: politike, sociologije, splošne znanosti, astronomije, medicine, zgodovine Slovenije, vzgoje, šolstva, socialnega dela, pa tudi slikarstva, gledališča in jezikoslovja, a teh člankov je razmeroma malo (eden ali največ devet).

Trstenjakove knjige in članke je Ramovš (1997: 181) razdelil na pet glavnih skupin: psihološka, antropološka, filozofska, kulturološka in narodnostna dela.

2.2.1. PSIHOLOŠKA DELA

V znanosti je postal Trstenjak znan z odkritjem zakona o percepciji valovnih dolžin barv. Eksperimentalnim raziskavam o psihologiji barv se je posvečal od specializacije v Milanu naprej. Posebej v prvih dveh desetletjih po vojni, ko se zaradi družbenih razmer čemu drugemu ne bi niti mogel niti smel posvečati, je pisal o psihologiji. O svoji usmeritvi v eksperimentalno psihologijo je v *Domu in svetu* (7, 1994:52-64) dejal: »Ko so prišli na vlado komunisti, mi ni preostalo drugega, kot da se usmerim v tisto panogo, ki bo morda še imela kakšne možnosti tudi pod komunističnim režimom. In to je bila eksperimentalna psihologija.« V istem članku je Trstenjak povedal, da ga doma najprej sploh niso opazili, medtem ko se je v tujini udeleževal mednarodnih znanstvenih simpozijev. Po priznanjih in uveljavitvi med tujimi strokovnjaki, se je začel uveljavljati tudi v Sloveniji.

Ob seriji znanstvenih člankov v tujih revijah je dosežke predstavil tudi v knjigi *Zlivanje in ločevanje barvnih sistemov* (1948) in obširni razpravi *Fenomenološka razčlenitev barv* (1950). Barvni psihologiji je ostal vse življenje zvest v teoriji in praksi, leta 1978 je izšla obširna knjiga *Človek in barve*. Pred sedmimi leti je Inštitut Antona Trstenjaka izdal *Psihologijo barv* (1996) v okviru *Izbranih del Antona Trstenjaka*.

Sicer je s področja psihologije dobra polovica njegovih knjig. Nekaj izjemnega je, da je uspel enako z deli življenjske psihologije za vsakdanjo rabo slehernega človeka, ki so v

³ UDK je klasifikacijski sistem za razvrščanje gradiva po stroki

stotisočih izvodov izšle zadnjih štiridesetih letih pri Mohorjevi družbi, in v specialnih znanstvenih monografijah različnih psiholoških panog.

Značilna posebnost in odlika Trstenjakovega obširnega psihološkega opusa je personalistična usmerjenost⁴, ko posamezna specialna psihološka vprašanja in smeri vedno obravnava v okviru podobe osebnega človeka, zato je vsako njegovo psihološko delo že bolj ali manj tudi antropološko.

Naštela bom le glavna poljudno strokovna dela življenjske psihologije: Med ljudmi (1954), Pota do človeka (1956), Človek v ravnotežju (1957), Človek v stiski (1960), Če bi še enkrat živel (1964), Človek samemu sebi (1971), Človek in sreča (1974).

Med Trstenjakovimi psihološkimi strokovnimi in znanstvenimi deli ima verjetno največji pomen enciklopedični Oris sodobne psihologije v dveh knjigah (1969 in 1971), kritično pa je celotno psihologijo obdelal v Problemih psihologije (1976). Veliko monografsko sintetično delo je tudi Psihologija ustvarjalnosti (1981). Ukvarjal se je z več psihološkimi vejami, o čemer je pisal strokovne članke, prej ali slej pa izdal tudi obsežnejše knjižno delo.

Pri nas velja za začetnika mnogih področij psihologije. Poleg psihologije barv so to zlasti Pastoralna psihologija (1946) (glede tega je Trstenjak svetovni pionir), Psihologija dela (1951 in 1979), Teorije zaznav (1983), Temelji ekonomske psihologije (1982), Ekološka psihologija (1984) ter Človek in njegova pisava (1985).

Zanimivo je, da Anton Trstenjak nikoli ni prišel v spor z znanstvenimi forumi, ki so mu vedno priznavali visoko strokovno raven. Moral pa se je braniti pred očitki njemu najbližjih – duhovnikov, ki so se srečevali med verniki z enakimi težavami kot on. Takoj po vojni, leta 1946, ko je izšla knjiga Pastoralna psihologija, se je pokazalo, da tisti čas še ni bil zrel za njegove trditve (leta 1987 je izšla izpopolnjena izdaja te knjige).

Trstenjak je namreč spoznal, da slovenska Cerkev potrebuje prenovitveni proces, v katerem naj se spremeni miselnost duhovnikov. Zato tudi ugotavlja, da bi morali bolj

upoštevati izsledke antropologije. Kaj je ta knjiga v strokovni literaturi pomenila, je avtor pojasnil v uvodu k drugi izdaji leta 1987:

Prva izdaja je izšla leta 1946, napisana je bila že med okupacijo. To je bila časovno prva pastoralna psihologija na svetu, ker nobeno drugo delo ni imelo takega naslova in ni v celoti obravnavalo zgolj pastoralne psihološke tematike. Zato je knjiga vzbujala pozornost tudi v tujini. Imelo so jo za izvorno delo na tem področju (Trstenjak v Juhant, 1997: 253).

Drugi vatikanski koncil mu je prinesel zadoščenje, ki ga je zaman pričakoval med svojimi sobraty. Tako druga izdaja Pastoralne psihologije ni imela nasprotnikov, ampak je žela odobravanje (glej Juhant, 1997: 251-253).

2.2.2. ANTROPOLOŠKA DELA

Poleg del s področja integralne filozofske antropologije pri Trstenjaku obstaja vzporednica poljudnoznanstvenih knjig v razumljivem jeziku za široke množice ljudi: Hoja za človekom (1968), V znamenju človeka (1973), Biti človek (1989), Dobro je biti človek (1990), Po sledih človeka (1993), Človek simbolično bitje (1993) in Umrješ, da živiš (1993). Veliki monografski znanstveni deli s tega področja sta Človek bitje prihodnosti (1985) ter Človek končno in neskončno bitje (1988). Omeniti je treba še knjigo izbranih razprav Za človeka gre (1991).

2.2.3. FILOZOFSKA DELA

Trstenjak ni bil sistematičen filozofski mislec. Njegova prva skrb in ljubezen sta bili posvečeni človeku kot človeku. Človeka je opazoval in spoznaval pod različnimi zornimi koti. V njegovih delih prevladuje zlasti psihološki vidik, ki ga je stalno dopolnjeval s spoznanji drugih antropoloških ved: biologije, fiziologije, medicine, sociologije, etnologije, kulturologije, zgodovine in seveda teologije. V svoje delo je vključeval elemente iz

⁴ Personalizem je usmeritev v okviru poklasične buržoazne filozofije zlasti v Ameriki in Franciji. Za personaliste je oseba (persona) prva vrednota in najvišja realnost (Sruk, 1980: 262).

različnih filozofij, če so mu le-ti pripomogli k razumevanju celostne podobe človeka. Torej ni čudno, da so mu bili bližje tisti filozofski tokovi, ki so bili usmerjeni v mišljenje človeka. Tukaj sicer res izstopa eksistencializem, ki pa ima številne podobe. Njegovo najpomembnejše prepričanje je, da je človek dinamična bivanjska celota, ki je ni mogoče zajeti v neko bistvo, in jo dokončno sistematizirati, človek neskončno presega človeka.

Trstenjak je poleg tega gradil še svoje nazore, in to na Vebrovi⁵ predmetni teoriji, fenomenologiji⁶ sorodni filozofski smeri. Glavni cilj te šole je, da znanstveno predstavi stvarnost v subjektivni zavesti človeka kot bitja, ki dojema svet kot svoj svet predmetov. Med Trstenjakovimi filozofskimi deli prednjačijo nemške razprave o Francetu Vebru. Tedaj povsem sveži Vebrovi filozofiji je namenil tudi svojo filozofsko dizertacijo.

O njegovem navdušenju nad Vebrom govori tudi anekdota iz Trstenjakovih gimnazijskih let. Ko je Veber postal profesor filozofije na novo ustanovljeni ljubljanski univerzi in so začele izhajati njegove knjige, so gimnazijski profesorji očitno dobili od šolskih oblasti program, da poučujejo svoje dijake (tudi) predmetno teorijo. Trstenjak se je spominjal, kako se je njihov profesor mesec dni mučil z razlago po Vebrovi knjigi, ki je tudi sam ni razumel. Potem je dijakom dal kontrolno nalogo in poudaril, da preverja sebe ter da te ocene ne bodo nič vplivale ne uspeh. Ko je vrnil naloge, je dejal: »Tako je, kakor sem predvideval: nihče ni razumel ničesar. Razen enega: ta pozna Vebra veliko bolje kot jaz.« Pogledal pa je Trstenjaka, ki je sproti v polah kupoval vsako Vebrovo knjigo in jo študiral.

Trstenjak je kot profesor filozofije na Teološki fakulteti ves čas predaval tudi zgodovino filozofije. Vse življenje je dopolnjeval obširne in pregledne skripte, ki so jih izdali po zapiskih slušatelji, sam pa pregledal in popravil. Mnogi so ga nagovarjali, naj delo izda v

⁵ France Veber (1890-1975) je bil filozof, ki je študij filozofije končal leta 1917 na univerzi v Gradcu pri A. Meinongu. Že v času študija ga je pritegnila t.i. predmetnostna teorija A. Meinonga (vse, kar se postavi pred zavest, je predmet); po tej se je, izhajajoč iz psihologije kot temeljne filozofske vede, ravnal v vseh treh osnovnih smereh (nauk o predmetu, nauk o podmenah ali dopustitvah, nauk o razvidnosti). Za najpomembnejšo metodo je imel samoopazovanje ali introspekcijo, za najpomembnejšo znanost psihologijo. Njegove znanstvene poglede je zahodni evropski filozofiji 1972 odkril Anton Trstenjak z delom *Vom Gegenstand zum Sein*. (Enciklopedija Slovenije, 2000: 160-161)

knjigi, saj so nekateri profesorji filozofije celo v tujini njegove skripte uporabljali za svoja predavanja. Za izdajo Zgodovine filozofije (1996) se je odločil šele zadnja leta svojega življenja. V zbirki Izbranih del so že po njegovi smrti izšli glavni spisi o Vebru in drugih filozofski spisi.

2.2.4. KULTUROLOŠKA DELA

Na to področje sodi že njegov prvi objavljeni strokovni članek V luči stoletij iz leta 1928 (ta članek sem podrobneje obravnavala v poglavju Križ na gori), pa tudi drugi članki v dijaških in študentskih časopisih. Izvirno je raziskoval vitre umetniškega ustvarjanja (Psihologija umetniškega ustvarjanja, 1953), razčlenjeval razmerja med krščanstvom in kulturo (Krščanstvo in kultura, 1975), zlasti pa ga je vedno privlačilo raziskovanje besede, skozi prizmo katere se izraža človeški duh najbolj neposredno in obenem najbolj simbolično skrito (Skozi prizmo besede, 1989).

2.2.5. NARODNOSTNA DELA

Trstenjak je veliko raziskoval in pisal tudi o slovenskem narodu. Že njegova dela o družini lahko razumemo v okviru zanimanja in ljubezni do družine lastnega naroda (Stara in nova podoba družine, 1974; O družini, 1994). Posebej je raziskoval značaj Slovencev v posameznih pokrajinah, vprašanje narodnih manjšin ter vzgibe za preživetje in napredek številčno majhnih narodov. Na tem področju je med drugim napisal skupaj z znanim dunajskim psihiatrom Erwinom Ringlom knjigo O slovenskem človeku in koroški duši (1992). Največje delo s tega področja je knjiga Misli o slovenskem človeku (1991), ki je izšla med osamosvajanjem Slovenije. Tudi Trstenjakova zadnja knjiga je s tega področja: monografija o slovenski poštenosti (Slovenska poštenost, 1995). Ob tem velja omeniti razmišljanje Jožeta Rajhmana: »Bistvena značilnost njegove osebnosti: bil je Slovenec s srcem in dušo. Tudi tu je po svoje blizu rojaku J. Janžekoviču, ki je še pred vojno dal vedeti, da daje prednost

⁶ *Fenomenologija je veda o pojavih, fenomenih, ki odkriva razliko med resnico in videzom. Psihološki vidik fenomenologije je opisovanje in interperiranje pojavov v duševnosti, še posebej v zavesti (Sruk, 1980: 112)*

narodnosti pred vero, a to je razumeti seveda v njima lastnih okvirih« (Rajhman, 1997: 261).

Morda bi bilo treba govoriti tudi o šesti (teološki) skupini njegovih del, saj je bil tudi doktor teologije, profesor na teološki fakulteti in duhovnik. Na tem področju je po briljantni dizertaciji ostal v glavnem pri priložnostnih člankih. Edino večje povsem teološko delo je natis njegovih duhovnih vaj za duhovnike (Da bi bili z njim, 1975) (glej Ramovš, 1997: 181-183).

Trstenjakove knjige so šle množično med ljudstvo, in to tako v obdobju socializma kot tudi postsocializma. Založbe so se »pulile« za njegova dela, kajti ponavadi so bila razprodana že ob izidu. Iz višjih cerkvenih krogov je prišel očitek, da Trstenjak sicer piše v cerkvenem duhu, a v njegovih knjigah ni Boga ali ga je premalo. Sam Trstenjak je odgovarjal, da je božjo prisotnost čutiti na vsaki strani njegovega pisanja, čeprav ga posebej ne omenja. Od laikov je bilo slišati le pohvale. Za Trstenjaka verni in neverni ne obstajajo, zanj je v ospredju samo človek (glej Rajhman, 1997: 263).

Menim, da je razlog za tako popularnost med bralci ta, da so Trstenjakova dela berljiva in da odsevajo močan osebni eros avtorja. Temeljna komponenta tega erosa je njegova značilna topla človeška, socialna in nevsiljivo krščanska osebna drža, kar ljudi pritegne. V njegovih delih je mogoče prepoznati še vsaj dve komponenti: profesorsko-pedagoško in svetovalno-terapevtsko.

Kot dober pedagog se je izkazal že v začetku poklicnega delovanja: bil je gimnazijski katehet v razredih, ki so bili zelo liberalni in komunistični. Toda dijakinje in dijaki, ki jih je tedaj učil verouka, so ga spoštovali, vse do smrti so ga mnogi obiskovali. Tudi kot univerzitetni profesor je bil priljubljen, kar potrjuje tudi dejstvo, da so njegova predavanja na Teološki fakulteti prostovoljno obiskovali študentje drugih fakultet, kar jim je v tedanjih razmerah lahko zelo škodilo pri poznejšem iskanju službe. Podobno so žela uspeh njegova številna predavanja in referati na strokovnih srečanjih doma ter po svetu, kjer je presenečal tujce s svojo gladko nemško, pa tudi italijansko, francosko in angleško

govorico - praviloma na pamet. Bil je tudi iskan poljudno-strokovni govornik za široke množice, pridigar v cerkvah ali slavnostni predavatelj na prireditvah. Vsa njegova pisna dela odsevajo nekaj značilnega Trstenjakovega živega odnosa s človekom, ki se je seveda najbolj kazal v neposrednem stiku s poslušalci.

Več kakor 50 let je bila Trstenjakova soba v Ljubljani najbolj obiskana neformalna psihološka ordinacija za svetovalno in terapevtsko pomoč ljudem v osebnih ter družinskih stiskah. Za svetovanje in terapevtsko pomoč pa nikoli ni maral plačila.

3. MEDNARODNO DOGAJANJE MED OBEMA VOJNAMA

Prva svetovna vojna je bila dogodek svetovnozgodovinskega pomena. Razlog zanjo ni bil le atentat na avstrijskega nadvojvodo Franca Ferdinanda v Sarajevu, ta je le pospešil razplet globokih nasprotij. Kapitalizem je namreč prešel v imperialistično fazo in iz tega je izvirala zahteva po na novo oblikovanih državah, do atentata v Sarajevu pa je prišlo zaradi nerešenega nacionalnega vprašanja v Avstro-Ogrski (glej Južnič, 1985:30-37).

Po vojni so antantne sile (Velika Britanija, Francija, Japonska, Rusija Italija), ki so zmagale nad centralnimi (Nemčija, Avstro-Ogrska), iz svoje zmage hotele iztisniti kar največ. Z zmago je največ dobila Francija: močan vpliv v »novih« evropskih državah, ki so posnemale njeno ustavo in institucije (glej Zgodovina Slovencev, 1978: 630-645). Nemčija je postala drugorazredna sila, Sovjetska zveza je bila zunaj najpomembnejših tokov mednarodne politike in je osnove za notranjo stabilizacijo začela iskati z uvajanjem socialističnega reda. Prva svetovna vojna je pomenila tudi konec večstoletne države habsburškega cesarstva. V času, ko je razpadla, je bila to velika država: merila je 667.000 kvadratnih kilometrov, leta 1910 je imela 51 milijonov prebivalcev. Štela se je med velike sile, čeprav jo je razjedalo nacionalno vprašanje (Južnič, 1985: 59-88).

Zgodovina med vojnama se kaže kot prehodno obdobje – čas premirja. Lahko bi ga razdelili na dva dela: čas do leta 1929, ko se je začela svetovna gospodarska kriza, možno pa ga bi bilo ločiti še z drugo ločnico, in sicer s prihodom nacionalsocialističnega režima na oblast v Nemčiji leta 1933 (Južnič, 1985:162). Vsaka od ločnic nosi svoje značilnosti: z gospodarsko krizo lahko označimo konec zaverovanosti v avtomatizem gospodarskega sistema, nacionalizem v Nemčiji pa je prevesil relativno mirno obdobje v vojno.

Obdobje po prvi svetovni vojni je bilo čas gospodarskih težav, inflacije, razklanosti delavskega gibanja, mednarodna napetost se je vsaj za nekaj časa zmanjšala (Nemčija in Sovjetska zveza sta pristopili k Društvu narodov), Nemčija je plačevala visoko vojno

odškodnino, kar je povzročilo krizo nemškega gospodarstva, Velika Britanija se je zadolževala v Združenih državah Amerike, ki so postale vodilna država v izvozu kapitala. Metode ameriškega kapitalizma so prenesli v Evropo (množična proizvodnja, standardizacija, pospešena avtomatizacija), nastalo je veliko strank z razpršeno močjo, kar je pomenilo, da so bile vlade in koalicije zelo nestabilne. Do svetovne gospodarske krize je prišlo nepričakovano, začela se je s padcem cen kmetijskih proizvodov v ZDA, in ker je bila to svetovna velesila, se je vse skupaj razširilo na ves svet. Takrat so ljudje spoznali, da sistem in proizvodnja nista primerna.

Agresivna imperialistična politika nacistične Nemčije in fašistične Italije v Evropi ter Japonske na Daljnem vzhodu je sredi tridesetih prinašala nove mednarodne napetosti, ki so se stopnjevale z zahtevami fašističnih držav po reviziji versajskega sistema in ponovne delitve sveta (glej Vidovič-Miklavčič, 1994: 198-199). Progresivne, delavske in demokratične sile je fašizem prisilil k oblikovanju antifašističnih zvez, kar je bila politika Ljudske fronte. Kominterneta je ocenila, da je fašizem glavna nevarnost za delavsko gibanje, saj grozi z uničenjem vseh demokratičnih pridobitev, predvsem pa preprečuje zmago socializma. V antifašistični fronti so se združile vse demokratično usmerjene sile.

Uvod v drugo svetovno vojno pomeni španska državljanska vojna (1936-1939), ki je s posameznimi fazami dogodkov postajala mednarodni problem. Z mednarodno intervencijo so nastale brigade protifašističnih prostovoljcev, na drugi strani pa so Francovim nacionalistom prihajale na pomoč fašistične sile (glej Vidovič-Miklavčič, 1994: 20).

4. SLOVENCİ OD ZAČETKA 20. STOLETJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

4.1. Pred prvo svetovno vojno

Slovenci so bili v začetku 20. stoletja zrel narod z izoblikovanim jezikom, s svojimi kulturnimi in političnimi ustanovami, časopisjem, razmeroma visoko stopnjo pismenosti, a gospodarsko so predstavljali slabše razvito področje znotraj habsburške monarhije – slovenske pokrajine so ostajale »gospodarsko pasivni, vzdrževani del države« (Šorn, 1979:686). Slovenski prostor je vse do prve svetovne vojne ohranil izrazito podeželsko podobo, zlasti moški del prebivalstva si je delo iskal na tujem (glej Vodopivec, 2001:5). Novo krščansko socialno gibanje z Janezom Evangelistom Krekom na čelu je v obliki združne pomoči izboljšalo položaj kmetov, tako da kmetje niso več prodajali svojih kmetij, organizirali pa so tudi izobraževanje za delavstvo.

V tistem času je slovensko javnost preveval strah pred germanizacijskim pritiskom, zato so menili, da temu pritisku lahko kljubujejo le z narodno politično avtonomijo Zedinjene Slovenije. Vodilna slovenska politična sila je bila katoliška stranka, ki je svojo politiko vzpostavitve Zedinjene Slovenije gradila s pomočjo idejno sorodne nemške krščanske stranke. Potem je začela sodelovati s hrvaško Stranko prava, ki se je zavzemala za vzpostavitev velike hrvaške države v okviru habsburške monarhije. Tako kot katoliški so tudi slovenski liberalni politiki menili, da bi bilo dobro, če bi se Slovenci vključili v hrvaško državo, ki bi postala tretja enota habsburške monarhije – trializem.

Prva svetovna vojna je za Slovence pomenila velik politični pritisk. Od zunaj jih je najbolj ogrožal italijanski imperializem, zlasti po sklenitvi londonskega pakta med Italijo in antanto leta 1915. Ta je Italiji za vstop na antantni strani obljubljal tudi precejšen del slovenskega ozemlja. Slovenske prošnje Rusiji za nujno politično intervencijo so naletele na gluha ušesa. Tako so se Slovenci borili na ruski fronti in na soški fronti proti Italiji, da bi ohranili tudi lastno ozemlje.

4.2. Od majniške deklaracije do Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev

Spomladi leta 1916 so nemške politične stranke v Avstriji zahtevale ustavni akt, s katerim bi celo avstrijsko državno polovico preuredili v nemško nacionalno državo. V tem položaju se je slovensko politično vodstvo po pomoč zateklo k hrvaškim pravašem. Vedeli so, da morajo ukrepati takoj, še med vojno, ko ima slovenski narod še politično težo v monarhiji. Tako so Slovenci uspeli združiti vse poslance jugoslovanskih dežel v dunajskem parlamentu v Jugoslovanski poslanski klub in na njegovem zasedanju maja 1917 podali svojo narodno politično zahtevo, znano tudi pod imenom majniška deklaracija, ki je zahtevala od vladarja in vlade, da se »na temelju narodnostnega načela hrvatskega državnega prava zedinijo vsa ozemlja monarhije, na katerih žive Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno državno telo, prosto vsakega tujega gospostva, zgrajeno na demokratičnem principu, pod habsburškim žezlom« (Pleterski, 1971: 116). Zahteve so bile jasne: vzpostavitev tretje državne enote v monarhiji. Te deklaracije ni podprl noben odločilen organ habsburške monarhije, a kljub temu je slovensko narodno vodstvo od jeseni 1917 organiziralo vsenarodno gibanje za podporo tej deklaraciji.

Potem se je slovensko vodstvo odločilo za razhod s habsburško monarhijo. Da bi pritisnili tudi na hrvaško in srbsko stran, da se odločita za skupno pot s Slovenci, so avgusta 1918 v Ljubljani ustanovili Narodni svet za Slovenijo in Istro kot del bodočega Narodnega odbora Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je bil kot najvišje politično telo uradno ustanovljen dva meseca kasneje. Konec oktobra je uradno nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, čez en mesec pa se je ta država združila s Kraljevino Srbijo, ki je imela pred očmi predvsem izpolnitev želje po velikosrbskem programu, nastala je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Nova država je prinesla razkosanje slovenskega ozemlja in spremembe na področju cerkvene uprave. V Kraljevino SHS sta bili vključeni le za Prekmurje povečana mariborska in za Notranjsko zmanjšana ljubljanska škofija. Precejšen raznarodovalni pritisk so čutili Slovenci, ki so ostali zunaj matične domovine. Tako na primer Videmska nadškofija Slovencev ni priznavala. Tržaškega škofa Andreja Karlina (1911-1919) je

nova italijanska oblast leta 1919 izgnala. Zaradi odločnega priznavanja narodnostnih pravic Slovincem je podobna usoda doletela tudi njegovega naslednika Alojza Fogarja (1924-1938) in goriškega nadškofa Frančiška Borgia Sedeja (1906-1931). Pritisku so bili podvrženi tudi Slovenci v celovški, graški in gradiščanski škofiji v Avstriji ter v somboteljski škofiji na Madžarskem. Pravice do uporabe slovenščine v cerkvi pa vernikom v Razkrižju in Štrigovi ni priznala niti zagrebška nadškofija (glej Dolinar, 2001: 100-101).

Slovenska pridobitev po vključitvi v Jugoslavijo je bila nagla rast neagrarnega gospodarstva, saj je slovensko ozemlje postalo v novih razmerah tako rekoč čez noč del razvitega zahoda nove jugoslovanske države. V Kraljevini SHS se je slovenskim podjetnikom odprl nov trg, kar je vzpodbudilo industrijsko rast in razvoj nekmetijskih dejavnosti, pa tudi bančništva (glej Vodopivec, 2001:8).

4.3. Čas od zedinjenja do šestojanuarske diktature

Za to obdobje je bilo značilno veliko idejno in politično nasprotje med konzervativno in močno klerikalno Slovensko ljudsko stranko (SLS) ter liberalno Narodno napredno stranko (NNS). Svoj politični program so v severnem delu uveljavljali tudi pripadniki Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS).

Liberalci so zagovarjali jugoslovansko narodno enotnost ali unitarizem in temu ustrezno centralistično državno obliko, kar Vasilij Melik razlaga z dvema razlogoma: da se zabrišejo napake iz preteklosti ter da se iz nič začne boljše življenje. Ta razlog se je kmalu izkazal za nesmisel, izoblikoval se je drugi: liberalni stranki je šlo za oblast, njeno usmeritev je vodil strah pred klerikalizmom, ki bi v avtonomni Sloveniji pridobil absolutno premoč (glej Melik, 1982: 23). Liberalci so se zavzemali tudi za večjo svobodo in razmah podjetništva, sprejemali so rast finančnega kapitala.

Slovenska ljudska stranka se je izrekala za slovensko narodno individualnost in avtonomijo, za zaščito kmeta, zadružništvo, manjše kmetijske davke, socialno zaščito delavstva ter žensko volilno pravico.

Slovenska socialnodemokratska stranka (kot del JSDS) je ohranjala enotnost in samostojnost do leta 1920, ko se je razcepila. Njena levica je vstopila v Socialistično stranko Jugoslavije in ta se je kmalu preimenovala v Komunistično⁷ partijo Jugoslavije - KPJ. O nacionalnem vprašanju jasno govori resolucija pokrajinske konference KPJ za Slovenijo iz konca avgusta 1923:

Če hočemo ob današnjem položaju delavskih in kmečkih množic v nesrbskih pokrajinah sploh delati med množicami, potem je edino možno stališče, da zahtevamo široko federacijo v smislu ruske ustave. Čisto konkretno moramo zahtevati: samostojnost Slovenije, Hrvatske, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore v okviru donavsko-balkanske federacije. /.../ Odklanjamo pa vse zgodovinske in državnopravne programe, Veliko Srbijo, Veliko Hrvatsko itn., ker so v nasprotju z narodnim načelom (Pleterski, 1967:288).

Desno krilo Slovenske socialnodemokratske stranke je konec leta 1921 vstopilo v skupno Socialistično stranko Jugoslavije in v njej ostalo do njene prepovedi med šestojanuarsko diktaturo. Tudi oni so bili unitaristi.

Na volitvah v ustavodajno skupščino 1920 so Slovenci volili 38 poslancev, od tega jih je SLS dobila 14, kar je bila posledica centralističnega pritiska, proti kateremu je nastopala. Tako premoč je SLS ohranila so razpada Kraljevine Jugoslavije leta 1941. V naslednjih letih je vse več strank začelo zahtevati avtonomijo Slovenije in tako so zavzele nasprotno stališče do liberalne stranke: Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, Narodna socialistična stranka, Komunistična partija Slovenije.

⁷ *Komunizem: teorija družbene ureditve in svetovni nazor, ki se zavzemata za odpravo zasebne lastnine, kapitalističnega izkoriščanja in imata za cilj brezrazredno družbo (glej Enciklopedija Slovenije, 5, 1991:239)*

V začetku leta 1927 se je SLS najprej povezala v vladno koalicijo z radikali, julija pa sta Anton Korošec in vodja radikalov Velja Vukičević podpisala blejski sporazum za skupni nastop na parlamentarnih volitvah in za skupno vlado. SLS je hotela oblast, zato se je začela oportunistično obnašati do načelnih zahtev po slovenski narodni avtonomiji ter federativni ureditvi države in v takšni politiki je vztrajala do konca jugoslovanske kraljevine (izjema je le obdobje od 1931 do 1934). Imenovanje Antona Korošca za predsednika kraljeve vlade julija 1928 SLS Slovincem ni prineslo posebne koristi.

4.4. Desetletje pred drugo svetovno vojno

Aleksander Karađorđević je 6. januarja 1929 izvedel državni udar, razveljavil in razpustil je narodno skupščino. Tako je uvedel monarhični absolutizem namesto meščanskodemokratskega parlamentarnega sistema. Novo politično stanje je kralj vpeljal z več pravnimi akti: kralj je nosilec vse oblasti v državi, prepovedal in razpustil je vse politične stranke, uzakonil je jugoslovanski narodni unitarizem ter državni centralizem. Vse pravine svojega nedemokratskega načina vladanja je leta 1931 uzakonil tudi z ustavo, ki jo je oktroiral (brez sodelovanja parlamenta jo je razglasil sam) (glej Perovšek 1995: 19-20).

Država je dobila novo ime Kraljevina Jugoslavija z novo upravno razdelitvijo – razdeljena je bila na devet banovin in v šestih je imel številčno ter politično premoč srbski narod. Slovenija je bila v Dravski banovini.

SLS je oblast odkrito podpirala dve leti. Anton Korošec se je iz vlade umaknil jeseni 1930, ko se je izkazalo, da dikatura ne odpravlja narodnih nasprotij in da prihajajo še nova, predvsem kar se tiče napetosti s katoliško cerkvijo in gospodarske težave. Koroščev umik iz vlade so vsi razumeli kot umik v zatišje, v katerem naj bi počakal na padeč režima in potem naj bi nastopil v vlogi rešitelja slovenskega naroda (glej Prunk 1998: 99).

Nova oblast je veljala za protiklerikalno, zato jo je podprla Slovenska liberalna stranka. SLS, ki je bila sicer od poletja 1932 prepovedana, je ohranila večino svoje organiziranosti in začela pripravljati politična zborovanja Kmečke in Prosvetne zveze, odkrito je nasprotovala liberalcem v Sloveniji ter vladi v Beogradu. Vodstvo SLS je izdalo radikalni narodnopolitični program v slovenski deklaraciji s temeljno zahtevo po združitvi slovenskega naroda v eno politično enoto, za kar je potrebna nacionalna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna, politična in kulturna svoboda. »Za doseg tega je potrebno, da si Slovenci, Hrvati in Srbi ustvarimo po svobodnem sporazumu in na demokratični podlagi državo samoupravnih enot, katerih ena naj bo Slovenija« (Prunk, 1992:262)

Krščanski socialisti so z močnim sindikatom po letu 1932 postali dokaj močen politični subjekt v Sloveniji. V SLS so se začele krepiti avtoritarne desničarske struje, ki so glavnega nasprotnika videle v levici, predvsem v boljševikih. Velike notranje težave je imela slovenska liberalna stranka – zapustila jo je skupina uglednih kulturnih delavcev.

Poleti 1935 se je Jugoslovanski radikalni zajednici, ki so jo ustanovile vodilne politične skupine v Beogradu, pridružila SLS. To je bil že drugi pakt SLS s srbskimi radikali. SLS je priznala centralistično ustavo in v Beogradu omilila svoje zahteve po avtonomiji Slovenije, čeprav je doma še naprej ponavljala avtonomistična gesla. Na področju Dravske banovine je dobila SLS vso oblast in dejansko je uvedla neke vrste avtonomijo ter tako upravičevala paktiranje z Beogradom. Znotraj stranke oziroma v taboru političnega katolicizma se je krepila desničarska avtoritarna struja, zbrana v Katoliški akciji⁸, elitni organizaciji za krščansko prenovo življenja. Dve njeni organizaciji za dijake

⁸ *Katoliška akcija je bila organizacija za sodelovanje laikov v aposolskem delu Cerkve med vojnama. Ustanovil jo je 1927 papež Pij XI. Z okrožnico Ubi arcano. Njen namen je bil vzbujati pravo katoliško duhovnost in uveljaviti katoliška socialna načela, zato je veljal njen boj proti liberalizmu, sekularizmu in socializmu. V njenih pravilih je bilo zapisano: »Katoliška akcija zaradi nadnaravne usmerjenosti dejansko izključuje politiko.« Po letu 1931 je nastopala bolj ofenzivno, zlasti njene mladinske in izobraženske organizacije so začele odkrito politično delovati. Leta 1936 je dobila nova pravila, postala je samostojna in elitna organizacija za krščansko prenovo življenja. V javnosti je nastopala z ostro kritiko proti vsem levičarskim katoliškim organizacijam, ki so bile naklonjene*

in študente – mladci Kristusa Kralja in stražarji – sta bili posebej glasni. Zavračali sta levičarstvo, boljševizem, vse liberalno, demokratično in parlamentarno.

Proti prevladi SLS je tudi po letu 1935 nastopila liberalna stranka s poudarjanjem unitarističnih in centralističnih stališč. Nasprotniki SLS so bile še majhne demokratične skupine: od nje odcepljeni krščanski socialisti, slovenski socialni demokrati, levičarji nekdanje Slovenske kmetijske stranke.

Komunistična partija Slovenije je na svojem sestanku aprila 1937 sprejela slovenski narodnoafirmativni in ljudskofrontno usmerjeni politični program ter z njim pridobila precej somišljenikov v slovenskem političnem prostoru. Z njim je organizirala gibanje za narodno obrambo pred nacizmom in fašizmom. Konec leta 1939 se je KPS na zahtevo Komunistične partije Jugoslavije vrnila k razredni sektaški politiki in napadla svoje dotedanje zaveznike socialiste in krščanske socialiste.

Združitev v Kraljevini SHS je za katoličane pomenila veliko spremembo njihovega položaja. Iz večinske veroizpovedi v habsburški monarhiji so postali le ena od večjih religij v državi, v odnosu do pravoslavja in islama pa celo manjšinska. Preizkusni kamen za ureditev pravnega položaja katoliške cerkve v Jugoslaviji je postal konkordat⁹. Zanj si je prizadeval predvsem kralj Aleksander, najverjetneje tudi zaradi pridobitve večjega ugleda države na Zahodu. Leta 1935 je vlada sklenila konkordat s Svetim sedežem, narodna skupščina pa ga je leta 1937 tudi potrdila. Zaradi nasprotovanja srbske pravoslavne cerkve pa o njem nikoli niso razpravljali v senatu. Tako je katoliška cerkev kot edina verska skupnost v Kraljevini Jugoslaviji drugo svetovno vojno dočakala s pravno neurejenim statusom v državi (glej Dolinar, 2001:101).

Sicer pa je katoliška cerkev v Sloveniji ostala idejno in politično konzervativna ter dejavna v politiki – podpirala je SLS, mnogi duhovniki so bili njeni aktivisti, SLS je Cerkev

socializmo. Med NOB so nekatere njene organizacije nastopale kot organizatorke boja proti OF, ker so v njej čutile vpliv komunistov. (Janko Prunk v Enciklopediji Slovenije, 5, 1991: 17).

⁹ *Konkordat je pogodba med državo in sveto stolico za ureditev položaja katoliške cerkve v njenih mejah (Leksikon Cankarjeve založbe, 1988: 511).*

vračala hvaležnost s stalno skrbjo za njene pravice in privilegije. Svojo moč je izražala s prirejanjem velikih katoliških ljudskih shodov (glej Prunk, 1998:71-117).

Na začetku velikega svetovnega spopada je Jugoslavija leta 1940 razglasila nevtralnost. Jugoslovanski predsednik vlade je takrat sklenil trgovsko pogodbo s Sovjetsko zvezo, potem pa z njo navezal še diplomatske stike. Tega Nemčija ni mogla mirno sprejeti, obkolila je Jugoslavijo. Knez Pavle Karađođević in vlada sta Nemčiji dajala vse večje koncesije in marca 1941 je Jugoslavija pristopila k trojnemu paktu (glej Amon, 1996: 129).

5. ŠTUDENTSKA GIBANJA MED OBEMA VOJNAMA

Če govorimo o gibanju slovenskih študentov med prvo in drugo svetovno vojno, lahko rečemo, da gre pravzaprav za proces, ki se je začel v revolucionarnem letu 1848, ko so slovenski visokošolci sodelovali pri oblikovanju slovenskega narodnega programa. V tujini so se zbirali v posebnih slovenskih društvih (v Ljubljani smo namreč dobili univerzo šele leta 1919): na Dunaju je leta 1869 nastalo društvo Slovenija, v Gradcu so šest let kasneje ustanovili Triglav. Takrat so se slovenski študenti zavzemali za program Zedinjene Slovenije, ki je vključeval zedinjenje Kranjcev z »ostalimi slovenskimi brati v pismu in jeziku« (Prunk, 1992:54), zato je bilo od vlade treba zahtevati, da se slovenska narodnost zaščiti, odpre naj se več šol, v katerih naj vpeljejo slovenščino, ustanovi naj se realka in kmetijske šole, kreditni zavodi, treba je posloveniti zakone, uradniki naj govorijo slovenščino in slovenske dežele naj se združijo v eno enoto.

Svobodomiselni nazori študentov so v konzervativnih krogih v domovini naleteli na odpor, kar je povzročilo tudi razhajanje med samimi študenti. Nastajala so posebna katoliška društva. Tako je na Dunaju leta 1894 nastalo katoliško društvo slovenskih študentov Danica, ki je imelo tudi svoje glasilo Zora (Kremenšek, 1972: 20), sedem let kasneje je v Gradcu zaživela Zarja, malo pred prvo svetovno vojno pa v Pragi še društvo Dan. Katoliško gibanje so »pospeševali predvsem katoliški profesorji ter starešine slovenskih katoliških akademskih društev« (Erjavec, 1928: 254).

S tem se cepitev med študenti še ni končala. V okviru liberalnih društev se je kmalu pojavilo še gibanje narodnih radikalov, zavzemali so se za delo med ljudstvom in glasno izražali svoje nezadovoljstvo s tedanjimi družbeno političnimi razmerami na Slovenskem.

Pred izbruhom prve svetovne vojne se je v vseh treh skupinah pokazala idejna kriza. Med študenti se je začela širiti preporodovska ideja¹⁰ revolucionarne rešitve slovenskega narodnega vprašanja zunaj avstroogrške monarhije. Med vojno je bilo

¹⁰ *Preporodovci (ime so dobili po reviji Preporod, ki je začela izhajati 1.11.1912) so bili prva skupina v slovenski zgodovini, ki je izhajala iz prepričanja, da je svoboda mogoča le na razvalinah habsburške monarhije in z združitvijo z drugimi jugoslovanskimi narodi (Ude v Prunk, 1992:156)*

študentovsko gibanje sila mlačno oziroma je popolnoma prenehalo, saj so bili študentje po večini na fronti. Po končani vojni pa so politične spremembe slovenske študente v marsičem odvrčale od univerzitetnih središč po Evropi, zato je bila zahteva po univerzi doma vedno glasnejša. Julija 1919 so vendarle podpisali zakon o ustanovitvi univerze v Ljubljani in na pet fakultet se je prvo leto vpisalo nekaj več kot tisoč slušateljev. Univerza je bila pomembna pridobitev za razmah in ureditev slovenske znanosti. Zaradi ogroženosti s poskusi njene okrnitve ali odprave pa je kmalu dobila simbolični pomen, zato so jo (vsaj v javnosti) podpirale vse slovenske politične stranke (glej Dolenc, 1999:6). Življenjske razmere v Ljubljani so študentje skušali reševati znotraj enega društva – Podpornega društva jugoslovanskih akademikov, a stranke so začele vdirati s svojimi idejami. Delo podpornega društva je tako leta 1922 popolnoma zastalo.

V Ljubljani so začela zelo zgodaj delovati katoliška društva, ki so prej delovala v tujini: tako na primer dunajska Danica in graška Zarja. V začetku leta 1920 so ustanovili društvo Jadran, ki je bilo nekakšen naslednik dunajske Slovenije. To društvo je bilo usmerjeno v jugoslovanski nacionalizem, a po začetnem navalu včlanjevanja je le-to kmalu začelo usihati, za kar je bila kriva tudi ustanovitev podružnice graškega Triglava. Popolnoma novo pa je bilo marca 1920 ustanovljeno Društvo študentov – komunistov, ki v Ljubljani do takrat še ni imelo posebne tradicije. To društvo se je kmalu preimenovalo v Vstajenje, njegovi vodilni člani pa so bili študenti, ki so prihajali s tujih univerz, bojišč in ujetništva (Kremenšek, 1972: 67). Ukrepi proti komunistični partiji so dejavnost Vstajenja precej ohromili.

Na prvi pogled je videti, da je bilo študentovsko gibanje v Ljubljani razdeljeno na dva močna meščanska idejno politična tabora, a to ni veljalo za težave, ki so se dotikale vse študenstske populacije (npr. ukinjanje posameznih fakultet), drži pa, da so se povsem različno odzivali na vprašanja, ki so zadevala politične teme. Skupni problemi so študente vzpodbujali k ponovni ustanovitvi skupne organizacije. Jeseni leta 1925 jim je uspelo izvoliti odbor reprezentančnega Sveta slušateljev ljubljanske univerze, ki je opravljal vlogo usklajevalca. V drugi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja so slovenske študente vznemirjali problemi, kot so: nerešeno slovensko narodno vprašanje,

zatiranje Slovencev s strani italijanskih fašistov in ogroženost slovenske univerze. Za prevlado nad študenti so se v drugi polovici dvajsetih let borile tri skupine: nacionalisti, katoliški študenti in študentovska levica. Številčno so bili najmočnejši nacionalisti, a so se njihova društva večkrat razhajala. Med njimi je bil najbolj samosvoj in levo usmerjen leta 1923 ustanovljeni agrarni klub Njiva, ki se je v nasprotju z jadranaši usmeril na slovensko narodno samostojnost in temu primerno federalistično ureditev države. V svojih smernicah si je ta klub zastavil tudi cilj: tesno sodelovati s kmečko mladino na vasi (Vidovič-Miklavčič, 1994: 10).

Katoliški skupini je vsaj na zunaj uspelo ohraniti enoten nastop. Začetni krizi idej in organizacije je sledil upor proti formalizmu, nepristnemu doživljanju verskih načel, utesnenosti v neživljenjske organizacije. Te težnje so se kazale v reviji Križ na gori, ki so jo ustvarjali križarji. Potem se je težišče dela katoliških študentov premaknilo z društev na počitniška zborovanja, tečaje in študijske krožke. Križarstvo je katoliške študente močno pritegnilo, kar so najprej pozdravljali tudi starejši cerkveni krogi. Ker pa so se ti študenti vse bolj izmikali klerikalnemu političnemu vodstvu, so jih na različne načine postopoma silili k umiku (glej Kremenšek, 1972:428). Tako so onemogočili študentski protest proti obstoječim družbenim razmeram.

Slovenska študentovska levica druge polovice dvajsetih let je svoje nazore¹¹ izpovedovala predvsem v reviji Mladina oziroma Svobodna Mladina. Po besedah Dušana Kermavnerja sta bili reviji zanimivo torišče sodelovanja komunistov in demokratičnih levičarjev (Kermavner v Kremenšek, 1972: 127).

S prenosom politične moči v kraljeve roke – 6. januarja 1929 – je policijski pritisk, ki se je posebej kazal v preiskavah in aretacijah levičarsko usmerjenih študentov, začasno oslabil študentovsko upiranje. Katoliška skupina, triglavani in levica so se združili proti diktatorskemu režimu in tako je nastala Zveza slušateljev. Razlog za povezovanje študentov iz tako različnih političnih skupin je bil tudi v razpustitvi političnih strank po diktaturi.

Začetek demonstracijskega obdobja slovenskih študentov so napovedale demonstracije proti obstoječemu volilnemu sistemu novembra 1931. Študenti so se zavzemali za politične svoboščine, odpravo diktature in spoštovanje slovenskih narodnih pravic. Številčno najmočnejše je bilo društvo Triglav, v katerem so vse bolj prevladovali marksistični pogledi, zato so ga marca 1934 razpustili.

Tudi na katoliški strani so se začele pojavljati reakcije na socialne in gospodarske probleme. Komaj je klerikalni politični tabor pomiril križarstvo, že so se pojavili krščanski socialisti in marksisti v Akademski zvezi, ki je predstavljala povezovalno telo katoliških študentovskih društev. Krščanskosocialistično gibanje je bilo moteče za bansko upravo in za zagovornike političnega katolicizma zaradi vidnega prehajanja k marksističnim pogledom (Vidovič-Miklavčič, 1994: 73), tako so klub Borba so označili za komunističnega in ga leta 1933 razpustili. A krščanskosocialistično mladinsko gibanje se je še naprej kalilo ob glasilu Mladi plamen in reviji Beseda o sodobnih vprašanjih ter v klubu Beseda. Svojo dejavnost so povezovali tudi s strokovno organizacijo Jugoslovansko strokovno zvezo (JSZ) in leta 1934 je nastala Mladinska zveza JSZ. V svojem glasilu Polet, ki je izhajalo kot priloga Delavske pravice, so se zavzeli za boj proti kapitalizmu, ekstremnemu klerikalizmu in boljševizmu (glej Vidovič-Miklavčič, 1994: 74-75).

Med katoliškimi študenti sta bili posebej udarni skupini stražarjev in mladcev. Ernest Tomec je leta 1931 zbral mlade v Pijevem krožku, ki so preučevali papeške okrožnice. Leto kasneje se je iz tega krožka oblikovala Zveza mladcev Kristusa Kralja, in ko je njena pravila potrdil tudi škof Rožman, so postali organizacija Katoliške akcije. Med dijaško in študentsko mladino so ustanavljali jedrne skupine, ki so opravljale apostolsko delo v svojem okolju. Kot katoliška skrajna desnica so nastopali proti križarjem in krščanskim socialistom in se zavzemali za družbeno obnovo na podlagi stanovsko urejene države (glej Kremenšek in Vidovič-Miklavčič v Enciklopediji Slovenije, 7, 1993:168). Izdajali so svoj časopis Mi mladi borci (1936/37-1940/41), v katerem se niso pretirano ukvarjali s političnim dogajanjem, ampak s sistematičnim katoliškim

¹¹ Predvsem so se zavzemali za slovensko usmerjenost v smislu samoodločbe in federalistične ureditve odnosov med

vzgajanjem in izobraževanjem mladine. Zagovarjali so preureditev Akademske zveze po stanovskih načelih (po strokah), do narodnostnega vprašanja, nacizma in fašizma se niso posebej opredeljevali, borili pa so se proti komunizmu (glej Amon, 1996: 214-217).

Klub katoliških študentov Straža je oblikoval Lambert Erlich leta 1932. Člani kluba so prevladali v vodstvih več katoliških študentskih organizacij: Akademske zveze, Zarje, Danice, veliko zaslombo pa so imeli v političnem vodstvu in cerkveni hierarhiji. Zavzemali so se za popolno naslonitev javnega in zasebnega življenja na katoliška verska načela. Njihov glavni cilj je bil pokatoličanje slovenske univerze. Bili so prvi, ki so se na poziv Antona Korošca, da je treba idejo postaviti proti ideji, usmerili v boj proti marksizmu, zlasti boljševizmu.

Med stražarji in mladci se je pokazalo nasprotje ob vprašanju doslednega stanovskega organiziranja katoliških študentov. Mladci so stražarjem med drugim očitali, da so ob ustanavljanju svojega kluba oslabili druge katoliške organizacije na univerzi, in s tem okrepili privrženca ljudskofrontnega povezovanja (Vidovič-Miklavčič, 1994: 169). Edvard Kocbek je v članku Odločiti se je treba v reviji Dejanje o njihovem sporu zapisal: »Če skupini tvegata strastne napade, je jasno, da jima gre predvsem za prvenstvo v vodstvu, ne pa za nesebično službo katoliški skupnosti. Stanovščina je samo pretveza, kako obdržati katoliško mladino v dosedanji povezanosti in kako z njihovo pomočjo ohraniti ves dosedanji red« (Kocbek, 1940: 329-330).

Vsa zadnja leta pred drugo svetovno vojno so bili stražarji v pomoč dr. Antonu Korošču (glej Kremenšek, 1972: 243). Stražarji so izdajali glasilo Straža v viharju (1934/35-1940/41), v katerem so napadali svoje nasprotnike v lastnem katoliškem taboru (krščanskosocialistične križarje in mladce), komuniste in druge. Zavzemali so se za socialne reforme ob upoštevanju papeževih okrožnic (glej Amon, 1996: 214).

Od jeseni 1938 so se v društvu Zarja zbirali katoliški študentje, ki so bili v velikem razkoraku s totalitarno usmerjenimi stražarji in mladci. Zarja je bila demokratično

usmerjeno katoliško društvo, značilna zanjo je bila slovenska usmerjenost, zavračanje strankarske razcepljenosti študentskega gibanja, nasprotovanje zastarelim shemam in totalitarizmu vseh vrst. Zaradi rušenja enotnosti katoliške skupine je bila neprestano tarča napadov.

Klerikalni in nacionalistični tabor sta za razkrajanje svojih vrst dolžila komuniste, ki so leto in pol izdajali ilegalni list Rdeči signali (1932-1934). To je bil eden prvih časopisov, okrog katerega se je strnila enotna levičarska študentska skupina (Amon, 1996: 203). Glavni poudarek tega lista je bil na povezavi narodnega in socialnega vprašanja, ki naj bi ju rešili na revolucionaren način.

Ob splošni študentski stavki februarja 1933, ki ni bila uspešna, so na ministrovo zahtevo razpustili Zvezo slušateljev. Takrat so v Beogradu tudi na do pet let zapora obsodili več slovenskih študentov komunistov (Pirjevec, 1995: 64), univerzo pa za nekaj časa zaprli.

Enotnost slovenskih študentov je ponovno zvođenela. Zaživele so nove oblike povezovanja – npr. Zveza strokovnih klubov tehnične fakultete in Akademska akcija za univerzitetno knjižnico, ki je pritegnila veliko študentov. Ker so pri pridobivanju denarja za univerzitetno knjižnico naleteli na neodobravanje beograjske vlade, je akcija dobila še politično vsebino.

Skupna protikomunistična usmerjenost je zblížala katoliške totalitariste in skrajne nacionaliste, ki so se od leta 1933 naprej zbirali v društvu Edinstvo. Zavzemali so se za enotnost jugoslovanske nacije in celotnost Jugoslavije. Zaradi kritičnega odnosa do vladne zunanje politike tesnejših stikov s fašistično Italijo in nacistično Nemčijo so leta 1938 razpustili Jadran. Razpuščeni Triglav je nadomestil klub neodvisnih akademikov Mali Triglav, ki se je zavzemal za sodobno slovensko in socialno usmerjenost, njegovi člani so nasprotovali tradicionalni slovenski politični delitvi in fašizmu, a so ga zaradi pomembne vloge pri velikem stavkovnem gibanju leta 1936 razpustili.

Slovenski študenti, ki so študirali drugod, so se povezovali v posebnih društvih: v Zagrebu sta delovala dva – nacionalistični Triglav in katoliška Danica, v Pragi akademsko društvo Slovenija. Jeseni 1936 je bil ustanovljen Slovenski klub, edino legalno društvo študentov levičarjev, ki je postal postojanka komunistov na univerzi. Društvo Jugoslavija je nasledilo Jadran v idejnem in organizacijskem pogledu. V njihovem glasilu Naša misel so zagovarjali jugoslovansko narodno enotnost in unitaristično državno ureditev. Spomladi 1940 je v tem društvu prišlo do krize in skupina, ki se je pritoževala nad premajhnim zavzemanjem društva za socialna vprašanja, je izstopila. Večina je osnovala novo društvo Svoboda, ki naj bi bilo v socialnem in nacionalnem pogledu radikalno in slovansko usmerjeno.

Med obema vojnoma so bila zadnje dejanje v slovenskem študentskem gibanju poziv k boju za neodvisnost države, demonstracije proti vstopu Jugoslavije k trojnemu paktu, ustanovitev Akademske legije in odhajanje med prostovoljce (Kremenšek, 1972:423-439).

6. KRIŽARSTVO

6.1 Nastanek

Ne le katastrofa prve svetovne vojne, ki je zaznamovala začetek 20. stoletja, ampak celoten čas na prelomu stoletij je bil vsestransko vrenje, ki je napovedovalo spremembe. Prelomni časi v zgodovini vedno zamajajo ustaljene temelje in zato s sabo prinašajo negotovost in nemir ter z njima bivanjski strah. Zaradi iskanja trdnejšega življenjskega temelja in odgovorov na vprašanja o posameznikovi usodi ter usodi celotnega človeštva, se miselna naravnost oddaljuje od abstraktnih teoretičnih problemov, saj se ti ne dotikajo konkretnih človekovih eksistencialnih potreb.

V tem obdobju tudi v sami filozofiji pogosteje srečujemo prvine kot so iracionalno, enkratno, notranje, duševno, doživeto, dinamično. V Evropi, kjer imajo v tem času vodilno vlogo nemški in vse bolj tudi francoski misleci, se med drugimi novimi filozofskimi tokovi (eksistencializem, fenomenologija...) vse bolj uveljavlja tudi tako imenovana "filozofija življenja" (Lebensphilosophie). To obdobje je čas hrepenenja po življenju, vsebini, človečnosti, notranjem očiščenju, zato dobivajo ti filozofski tokovi etično-religiozni pridih in se večkrat prepletajo s prebujajočimi se moderni(stični)mi umetniškimi smermi, da bi izrazili svojo notranjo stisko, ki kliče po novi podobi posameznika in družbe.

Mladi rod, ki v svojem mladostnem entuziazmu in idealiziranju zaradi generacijskega razkoraka že tako ali tako vedno išče svoja pota, je dobil v poraznih materialnih in moralnih posledicah svetovne katastrofe dodaten zunanji motiv, ki je krepil njegove notranje vzgibe v uporništvu do vsega, kar bi ga utegnilo omejevati ali načrtno ovirati njegovo svobodno izražanje, ustvarjalnost in duha. Zato so kritični do avtoritete, institucij in zunanjih form, saj hrepenijo po pristnih odnosih, življenjski izpolnitvi nasproti vsakršni okosteneli mehaničnosti ter v religiozni potrebi po krščanski alternativni. Ti mladi ljudje namreč vsem zunanjim in notranjim pretresom navkljub slutijo odgovore na bivanjska vprašanja v krščanskem razodetju in zato jih hočejo iskati kot aktivni del Cerkve.

Slovensko križarstvo naj bi po besedah Marka Dvořaka predstavljalo najvidnejši in najradikalnejši izraz prenovitvenega vala tistega časa in bilo v svojih glavnih potezah tudi skupni imenovalec kulturnih, družbenih in političnih hotenj celotne mlade generacije pri nas (glej Dvořak, 1969:146).

Natančen čas nastanka križarstva ni znan, postavljajo ga v leti 1923 oziroma 1924. Nastalo je kot odraz takratne problematike svetovne in slovenske družbe, kot izraz odpora zoper kapitalistično politiko klerikalne stranke in katoliške cerkvene hierarhije. (Prunk, 1977: 81). Boj proti vpletanju Cerkve v politiko (in obratno) je bila ena od osnovnih dejavnosti križarjev (Dragoš, 1984: 30), na katoliško gibanje pa so učinkovali tudi vplivi od zunaj, predvsem iz Nemčije (Trstenjak, 1988: 159)

Zastavo križarskega gibanja so dejansko nosili mladi, najprej dijaška in pozneje akademska populacija, ki je sicer imela tudi svoje starejše somišljenike, spremljevalce in voditelje, vendar večkrat ni čisto jasno, kdo pravzaprav je koga vodil (glej Janžekovič, 1968:287). Udeležence oziroma akterje katoliškega mladinskega gibanja so pri nas večkrat zgovorno imenovali tudi »mladini«, med drugim tudi Jožef Pogačnik, poznejši ljubljanski nadškof, ki je bil tudi eden prvih soustvarjalcev mladinstva na Slovenskem (glej Trstenjak, 1993: 96).

Kot svoje vzornike in predhodnike med Slovenci omenjajo Kreka, drugače pa jih je z visokimi duhovnimi, etičnimi, političnimi in humanističnimi ideali močno navdihoval Ivan Cankar ter svet njegovih literarnih likov. V tridesetih letih pa pride preko Kocbeka do povezave s francoskim gibanjem in z idejami francoskega personalizma. Vključno s to zadnjo razvojno stopnjo slovenskega mladinskega gibanja lahko sklenemo, da gre v primeru tega pojava kot celote že od samega začetka za odmev na širše zunanje dogajanje.

6.2. Študentski klubi in križarstvo

V času križarstva delovali trije katoliški študentski klubi: Danica, Zarja in leta 1923 ustanovljena Borba. Prva dva sta bila že rahlo »izpeta«, Borba pa se je s svojim programom po poročanju Slovenca zelo borbeno postavila za socialno pravičnost, narodno osvoboditev pred tujim tlačanjem in ohranitev svoje individualnosti, krščansko demokracijo in katoliško javnost (glej Slovenec, 27.2.1923). Leta 1924 je nastala Akademska zveza (njeno uradno glasilo je postal Križ na gori, mladina okrog tega glasila pa se je imenovala križarji), ki je združila vsa tri društva. Vsako od njih pa je dobilo svoj program: Danica političnega, Zarja organizacijskega in Borba socialnega (glej Kremenšek, 1972: 107). Nastalo je zelo razgibano dijaško in študentsko življenje.

Že kmalu se je med križarji in člani študentskih klubov vnela tekmovalnost za članstvo. Križarji so celo težili k odpravi Danice, Zarje in Borbe, a so se drugi temu uprli. Na dijaškem zborovanju v Mariboru 1926 so skupaj sprejeli točke, ki so poudarjale, da je »merilo vsega udejstvovanja katoličanstvo, kakor se razodeva v cerkvi« (Kremenšek, 1972:110). Po dijaškem tečaju pri Veliki Nedelji, na katerem so križarji med drugim kritizirali tudi klerikalno stranko, so si nabrali precej sovražnikov, ki so si želeli, da bi njihovo gibanje zamrlo. To se ni zgodilo, a edini križarski postojanki (poleg časopisa) sta ostali akademski Orel in Borba. Akademski Orel, telovadno društvo, je bil odsek Jugoslovanske orlovske zveze, za katerega je bilo značilno maloštevilno članstvo in iskanje svojstvenega izraza. To ni bilo pogodu niti orlovski zvezi, ki je samo čakala na morebitno napako. To se je zgodilo, ko je Edvard Kocbek v glasilu krščanskosocialistične mladine Ogenj zapisal, da je krščanski socialist prižigalna vrv, ki vodi do smodnika. Tako so jeseni 1929 akademskega Orla razpustili.

Nekaj časa je bil maloštevilen tudi krščanskosocialistični klub Borba, ki pa je vendarle doživel obdobje svojega razcveta. Takrat je nastala tudi študentovska Krekova družina, ki se je ukvarjala s socialnimi vprašanji. Omeniti velja, da so Brobo in Krekovo družino leta 1933 razpustili zaradi »zaznavnega prehajanja k marksističnim pogledom pri reševanju bistvenih vprašanj človekove eksistence« (Vidovič-Miklavčič, 1994: 73).

Nezadovoljstvo križarjev z družbenimi pojavi se je odražalo v Almanahu katoliškega dijaštva, v Stražnih ognjih, Križu na gori, Križu, v listih Rast in Ogenj. Njihovo idejno podobo sta še najbolj odsevali reviji Križ na gori in Križ, ki ju podrobno obravnavam v naslednjem poglavju. Ko je prenehala izhajati revija Križ, so veliko pisali v Domu in svetu (do leta 1937, ko je prišlo do razhajanj), potem so ustanovili revijo Dejanje (1938-1941).

O tem, kdaj je gibanje zamrlo, ni enotnega mnenja. Če govorimo o križarjih kot o mladini, ki se je zbirala okoli revij Križ na gori in Križ, potem je gibanje izginilo leta 1930, če beremo dela Srečka Dragoša, so se križarji razšli leta 1936 (Dragoš, 1984: 38-39). O križarstvu se v literaturi (Prunk, Kremenšek, Vidovič-Markovič) govori vse do konca druge svetovne vojne, čeprav se je v obdobju do takrat značaj (pa tudi kadrovska struktura) gibanja precej spremenil in se v nekaterih pogledih tudi oddaljil od usmeritev prvotnega mladinstva in križarstva. O gibanju, ki ga proti koncu zastopa Kocbekov krog, je zato primerneje govoriti kot o nekdanjih križarjih in o obdobju kot o postkrižarskem obdobju, saj gre v večini primerov za ljudi, ki so zrasli iz mladinskega gibanja, vendar pa niso vsi mladini nadaljevali v teh okvirih, pa tudi prvotni, predvsem duhovni nagibi so izgubili svojo težo na račun vse večje politične angažiranosti. K takšnemu razvoju dogodkov je pripomogla tudi sama zapletena gospodarska in politična situacija tistega obdobja (izziv komunizma, pojav fašizma in nacizma, gospodarska kriza...). Tudi Trstenjak je zapisal: »Če danes po več ko pol stoletja pozneje listam po Križu in Križu na gori, vidim, da je bilo med sodelavci veliko imen, ki so se po letih, morda po desetletjih, daleč oddaljila od svojega prvotnega križarstva« (Trstenjak, 1993:96).

6.3. Križarsko gibanje v Mariboru in Ljubljani

Že sam začetek gibanja, kar je bilo po Trstenjakovem mnenju pogosto spregledano, je dvostranski – ljubljanski in mariborski. Medtem ko je ljubljansko križarsko gibanje bolj povezano z Guardianijem, je nastalo tudi neodvisno »romantično«¹² usmerjeno križarsko gibanje v Mariboru pod vodstvom Jožeta Jeraja (1892 – 1965), »ki je s svojimi knjigami

¹² Romantično v tem primeru pomeni povratek k zdravi naravi in ne toliko vračanje v preteklost. To je tudi značilnost nemškega *Quickborna* (tako se je imenovalo nemško mladinsko gibanje) (Trstenjak, 1992, 2).

in množičnimi mladinskimi dnevi več let zapored dramil in dobesečno vzvaloval vso Spodnjo Štajersko« (Trstenjak, 1993:97). Prve odmevne fantovske in dekliške dneve je profesor moralne teologije na mariborskem bogoslovju (kjer ga je kot bogoslovec srečal in se ob njem navdušil tudi Trstenjak) organiziral že leta 1924. V svojih delih Vzor človek ali osebnost kot ideal (1922), Ob skrivnih virih (1924), Narodni preporod (1925), Kadar rožice cveto in Državlјanska vojna (1926)) pa je skušal bralce pridobivati za novoromantične ideale, ki so bili tudi ena izmed skupnih značilnosti mladinskih gibanj širom po Evropi, in sicer je vzpodbujal k povratku k zdravim virom: nazaj k naravi in stoletni tradiciji. Posebej se je navduševal nad kmečkim načinom življenja, ki naj bi te pristne vrednote, ki so po njegovem mnenju tudi temelj zavesti in samobitnosti slovenskega naroda, še v največji meri ohranjal in živel. Zato je vzpodbujal oživljanje ljudskih pesmi in šeg, ohranjanje kmečke tradicije in pisanje družinskih kronik kmečkih domov .

Ljubljansko mladinsko gibanje se je začelo predvsem s pobudami iz literarno pesniških krogov, s protagonisti, kot so bili Tone in France Vodnik, Vital in Božo Vodušek, Bogomir Magajna, Jože Pogačnik. Kmalu so se jim pridružili filozofski misleci, med njimi dr.Franjo Čibej, dr.Stanko Gogala, Jakob Šolar in nekaj let mlajši umetniški (Edvard Kocbek, Pino Mlakar, Drago Ulaga...) ter socialno usmerjeni rod (Tone Krošl, Ruda Jurčec...), ki je prišel iz Maribora. Vsebinsko nekoliko manj romantično od mariborskega in z bolj intelektualno in religiozno poudarjeno noto se je sicer začelo nekako istočasno kot mariborsko Jerajevo, a si je »ves čas prisvajalo časovno prvenstvo nad mariborskim in je tudi pred slovenskim javnim mnenjem močno prevladalo, tako da večina za Jerajeve pobude in gibanje, ki ga je vzvalovil, sploh ni nič prav vedela ali pa ga vsaj ni upoštevala« (Trstenjak, 1993:99). Je pa res, da je prvotni val Jerajevega mladinskega gibanja po letu 1927 polagoma splahnel (glej Trstenjak, 1993:98).

Čeprav je ljubljansko mladinsko gibanje, ki ga po njihovem glasilu lahko dejansko imenujemo križarstvo, predvsem po zatonu mariborskega igralo vidnejšo vlogo v naši polpretekli zgodovini, ne moremo zanikati tudi zgodovinske prisotnosti in prispevka slednjega v slovenskem kulturno-političnem prostoru. Trstenjak je v zvezi s tem

opozoril: »Pisci, ki govorijo o mladinskem gibanju na Slovenskem, navadno Jerajeve spodbude sploh prezro, kakor da jih ni bilo ali kakor da pač niso bile mladinsko gibanje. To je zgodovinska napaka, ki jo je treba popraviti« (Trstenjak, 1993:97).

Sicer pa je pomembno, da ob izrazu križarstvo ne uporabljamo izraza članstvo in člani. Trstenjak pojasnjuje:

Preprosto zato, ker članstva nismo poznali. Članstvo ima lahko samo društvo ali organizacija. Križarstvo pa ni bilo nobeno društvo in nikakršna organizacija. Saj je bila ena glavnih potez tega gibanja, da je bilo »proti organizacijam«. Nasprotovanje organizacijam je bilo v mladinskem gibanju tako močno, da so mu »starini« očitali, češ da je proti vsaki organizaciji, da ruši organizacijske oblike, da je v jedru anarhično. Stari vsestransko organizirani rod se je čutil v svojih utečenih družbenih okvirih kar ogroženega in odtod vsemogoči očitki na račun mladinskega gibanja. Kar družbeno sumljivi so postajali takratni mladini. Slovensko križarstvo ni bilo nobena organizacija, bilo je gibanje. Razlika je v tem, da ima vsako gibanje samo privržence, somišljenike ali udeležence (akterje) in je zato navzven odprto; ni stroge meje med mladini in »nemladini«. Kjer ni društva, ni društvene izkaznice, tam ni prave razlike med »našimi« in nasprotniki. Malo se moram popraviti prvo je res, drugo pa ne docela. Nasprotnike smo hudo čutili. Vse, kar je bilo politično izpostavljenega, se je tudi odločno postavilo v nasprotje z mladinskim gibanjem (Trstenjak, 1993:96).

7. KRIŽ NA GORI IN KRIŽ

7.1. Splošno o revijah

V mladinskem katoliškem gibanju so se združevali mladi intelektualci, ki so najprej sodelovali pri katoliškem listu Križ na gori, ustanovljenem v šolskem letu 1924/25. Urejal ga je Anton Vodnik, prvo leto pa ga je izdajala Akademska zveza, ki je združevala katoliška študentovska društva. Ime – Križ na gori - so po eni teoriji povzeli po romanu Ivana Cankarja »in naj bi že sam po sebi pričal, da prevzemamo in nadaljujemo njegovo dediščino v smeri preporoda človečnosti, a tudi družbene preobrazbe. Obenem smo se naslonili na izročilo Janeza Evangelista Kreka, kot je živelo in se prilagajalo novim časom v krščanskosocialističnem gibanju«, je pol stoletja kasneje zapisal Anton Vodnik (Vodnik, 1974: 6). Možno je, da je prišla ideja za to poimenovanje iz skupine okrog revije »Kreuzfahrer« (Križar), ki je začela izhajati leta 1923 v Münstru, kar naj bi govorilo tudi o vplivu nemškega mladinstva na slovensko mladinsko gibanje (Pirc, 1986:207).

Križ na gori je izhajal do leta 1927, ko so njegovo izdajanje zaradi nesoglasja¹³ z uradno Cerkvijo ustavili. Stvar so potem uredili tako, da so list preimenovali v Križ, uredništvo pa je prevzel Edvard Kocbek. Križ je izhajal vse do leta 1930, ko je uradni Cerkvi vendarle uspelo ukiniti to revijo. Že leto poprej so zaradi krivoverstva razpustili akademskega Orla, v katerem se je zbirala križarska mladina (Vidovič-Miklavčič, 1994:37).

Sicer sta Križ na gori in Križ uradno dve reviji, a ker je jasno, da gre pravzaprav samo za eno (ki je vmes spremenila ime), ju v diplomskem delu ne obravnavam ločeno. Križ na gori in Križ sta bili literarni, filozofski in družboslovni reviji, ki sta izhajali kot mesečnika v Ljubljani. Vsaka številka je obsegala približno 30 do 40 strani, od tega jih je bilo ponavadi nekaj o ideji križarstva, zgodovini mladinskega gibanja (dotaknili so se tudi nemškega gibanja), del revije je bil rezerviran za literarne prispevke in ocene knjig, veliko pa so se ukvarjali tudi z aktualnimi temami, kot so narod, religija,... V vseh

številkah se po večini pojavljajo isti avtorji prispevkov: Bogomir Magajna, Jože Pogačnik, France Vodnik idr. Kasneje so se jim pridružili še: Edvard Kocbek, Franc Vatovec, Anton Trstenjak, Vital Vodušek... Kot dokaz, da je bila tudi uradna Cerkev na začetku naklonjena temu časopisu, naj navedem, da je v 3-5 številki Križa na gori leta 1924/25 med fizičnimi in pravnimi donatorji časopisa omenjen celo dr. Aleš Ušeničnik (takrat je daroval 200 dinarjev, kar je bilo daleč največ od vseh).

Tretji letnik Križa na gori (1926/27) je imel še srednješolsko prilogo Stražni ognji. V uvodu k prvi številki te priloge je zapisano, da so Stražni ognji (izhajali so v Mariboru) in Križ na gori prijatelja/borca s skupnim ciljem. Nemen združitve je bil v tem, da bosta imeli obe reviji več bralstva. V tej prilogi je bilo veliko pesmi in kratkih proznih del z versko obarvano vsebino, nekaj pa tudi razmišljanja o aktualnih dogodkih. Tako so obsodili grozodejstva prve svetovne vojne, za kar naj bi bilo krivo hrepenenje po dobičku. »Čim besneje divjajo stroji, tem revnejši postaja človek, tem več jih izgine v proletariat. /.../ Pa tudi vsi drugi sloji so v zadnjih petih letih padli med proletariat. Obrtniki, trgovci, uradniki, duhovniki. To je znak splošnega propada, propada kulture« (Stražni ognji, 1926/27: 23-24). Na koncu tega članka avtor pove, da rešitev ni v nobeni od starih strank, v nobenem od dosedanjih državnih aparatov, le v novem življenjskem gibanju. Edi Kocbek pa je v prispevku Nasilje (Kocbek, 1926/27: 6-7) napisal, da država nad svobodnimi državljani izvaja nasilje v najmodernejši pedagoški obliki: odraslega sili v vojake, otroka sili v šole. V Stražne ognje so veliko pisali tudi: Tone Krošl, Ivan Preskar, Polde Stanek in Anton Klasinc.

Vsako leto je v prvi številki Križa in Križa na gori izšel nagovor urednika, ki je na kratko označil revijo, in v prvi številki tretjega letnika (1926) je urednik že zapisal, da jim cerkveni vrhovi niso najbolj naklonjeni: »Iz cerkvenih krogov je na glasilo priletel očitek, da nas je ena sama mistika« (Vodnik, 1926/27: 1-5), a potem se je še isto šolsko leto izkazalo, da uradno Cerkev ni motila le mistika, saj so jih hoteli na vsak način utišati - »odtegnitev gmotne podpore študentovskemu glasilu, zapiranje strankinega tiska, molk,

¹³ Tudi erotika je bila za križarje pomembno področje osebne preizkušnje pred Bogom in vodstvo slovenske Cerkve, ki je kritiziralo njihova stališča in jim očitalo krivoverstvo, je revijo prepovedalo zaradi članka Dore Pegan-Vodnik Zakon kot etični problem (Enciklopedija Slovenije, 1992:24)

moralni pritisk in trosenje zlonamernih vesti so bile metode, ki naj bi prisilile križarje k umiku» (Kremenšek, 1972: 110). Aleš Ušeničnik je februarja 1926 v Slovencu zapisal, da ima ob branju Križa na gori mešane občutke. Vesel je velikega hotenja in zavračanja formalizma, vendar ga je strah, »saj je mladina še tako mlada in neizkušena, a modruje z veliko lahkoto prav o vsem, tudi o najtežjih religioznih vprašanjih./.../ Človek se nikdar ne more in ne sme popolnoma umakniti vnanjemu vodstvu Cerkve. Cerkev je za vse in nje vodstvo je za vse« (Ušeničnik v Kremenšek, 1972: 109). A mladinov jim ni uspelo zatreti. Že na začetku leta 1928 je začel v Ljubljani izhajati Križ, njegov urednik pa je bil Edi Kocbek. Uvodoma je zapisal:

»Vsem! Križ stopa pred vas z najboljšo voljo. Ni nas splašilo nerazumevanje, niti hoteno posmehovanje. Zlomiti moramo star pečat, da bomo čutili svoje posebno časovno poslanstvo« (Kocbek, 1928: 1). S tem je dal Kocbek vedeti, da se križarji ne bodo dali tako zlahka in da gibanje prehaja v borbeno fazo, čeprav se je po napadu katoliškega njihovo število zmanjšalo. »Vseh nas je 730. Število se je tekom tekočega leta skrčilo radi tistih, ki nas niso pravilno dojali in nas zapustili. /.../ Na ozemlju ljubljanske oblasti nas je 401, v onem mariborske pa 199« (Križ, 1928: 186). Naslednje leto je urednikovanje Križa prevzel Jakob Šolar in v vseh številkah leta 1929 so na prvi strani objavljali odlomke iz Svetega pisma. Leta 1930 je izšla le ena številka, čeprav naj bi izšli šestkrat.

7.2. Križarji o svojem gibanju

Menili so, da naj bi križarstvo prineslo novo kulturo, ki bo po svojem duhu religiozna, in »če hoče kdo razumeti duha v mladinskem gibanju, mu je treba samo, da se poglubi vase, začne z resno notranjo kulturo« (Miklavčič, 1926/27: 9). Poudarjali so, da odklanjajo vsakršne organizacije, ker naj bi pomenile nemoč, okrnitev lastne volje: »samo organizacija pomenja nemoč, pomenja, da človek del svojega jaza odda v celoti, je zato okrnjenje oblasti lastne volje, prostovoljna oslabitev lastne volje« (glej Ritter von Lama, 1924/25: 11).

Glede na to, da je bilo križarstvo mladinsko gibanje, je bilo pričakovati, da se bo tudi v Križu na gori našel avtor, ki bo zgodovinsko obdelal katoliško dijaško gibanje v Sloveniji. To je storil R. Bednařik. V nadaljevanjih je obdelal mladinska gibanja od 1894 nastale Danice naprej (o tem pišem že v poglavju o slovenskem študentskem gibanju) in poudaril Mahničevo ugotovitev, da kdor ima v rokah dijaštvo, ima bodočnost naroda (glej Bednařik, 1924/25: 23), kar pomeni, da so se mladi zelo dobro zavedali svoje vloge.

Zavzemali so za posameznika, ki naj »vrže od sebe vsa varljiva gesla, zapletene nauke, vso hinavščino in prevzame nase polno odgovornost za vse svoje dejanje in nehanje. /.../ Znamenja so: svoboda, enakost, bratstvo. S tega visokega vidika pozdravljeni tudi mladi sorodni duhovi v socializmu!« (Klemenčič, 1924/25: 41). Tako se je Klemenčičeva opredelila do socializma, o čemer pišem pod naslovom Odnos do socializma.

Imeli so se za začetnike novega življenja:

Mi smo izponjevalci časovnega smisla. Rušimo in gradimo. Vsemu hočemo odkriti resničen, pristen obraz. /.../ Novo življenje na Slovenskem. Razen nas nikdo ne verjame vanj. Toda to ne boli. Boli meglena, iz nedojetja križarstva zgrajena ošabnost, ki govori iz golega odboja in sovraži politično. Žalostno je, da so med katoličani ljudje preračunanih namenov, koristi, neresnice, bombasta, praznote in areligioznih temeljev (Kocbek, Križ, 1928: 22).

Svoje zavračanje političnih strank in organizacij je izrazil Jakob Šolar: »Politična stranka je že po svojem bistvu usmerjena v ekspazivnost bolj kot v intenzivnost; slednja ji je le sredstvo za čim večjo razširitev« (Šolar, 1928:53) in ugotavlja, da je »naklonjenost« vzajemna, saj tudi stranke niso navdušene nad njihovim gibanjem, ker so ugotovile, »da niso njeni neposredni agitatorji, da samostojno mislijo« (Šolar, Križ, 1928:54). O organizacijah je v istem članku zapisal, da nimajo nič proti njim, pač pa želijo, da ljudje začno živeti iz svoje prepričanosti in ne iz navade in tradicije (Šolar, 1928: 54).

Tudi Anton Trstenjak je v svojem značilnem umirjenem, psihološko obarvanem stilu razmišljal o mladinstvu in katoliški liturgiji ter ugotovil, da v mladih obstaja težnja po harmoniji duha ter telesa, kar omogoča katoliška liturgija. Ne strinja pa se z mnenjem, da je znak pobožnosti zatiranje telesnosti, saj »vsaka naša duševna sprememba, vsaka misel, čustvo daje svoj izraz tudi na zunaj, bodisi na obrazu, ali v kretnji, glasu« (Trstenjak, 1928:124).

Drago Ulaga je zagovarjal tezo, da se je katoliško mladinsko gibanje k nam preselilo iz tujine (začelo se je v Nemčiji, ko smo se Slovenci še borili za narodne pravice), povojni čas pa je prinesel željo po resnici.

Stražni ognji so zagoreli v Mariboru, v Ljubljani pa je zasvetil Križ na gori: mladinsko gibanje. /.../ Iz plehkosti časa je raslo in težilo proti bistvenosti./.../ Težnja mladine se je usmerila v notranjost človekovo, k Bogu. Zadala je mlademu gibanju osnovno potezo. /.../ V istem času pa je bila tudi potreba nastopiti proti slovenskemu malomeščanstvu, ki se je že čudno razpaslo. /.../ Zato gradi slovensko mladinsko gibanje tudi na polju telesne kulture, ker hoče res priprostega, sproščenega človeka (Ulaga, Križ I, 1928, 10: 176).

Odgovor na vprašanje, koliko je križarstvo slovensko in koliko je nastalo pod vplivom nemških tokov, že med samimi križarji ni enoten. Tako je Stanko Gogala menil, da je nastalo dokaj avtonomno pod nemškim religioznim vplivom (Gogala v Kremenšek, 1972:115), prav nasprotno pa je na primer trdil France Vodnik, saj naj bi nastalo brez tujih vplivov, čeprav istočasno kot drugod (Vodnik v Kremenšek, 1972: 115).

7.3. Odnos križarjev do človeka, religije in Cerkve

Človek je bil za križarje nedotakljiv in svet, ker je enkraten, obdarjen z bolečino, smrten, »v poudarku na osebi, na njeni enkratnosti, dostojanstvu in svetosti« (Hribar, 1990: 86) in avtor čisto prvega članka v Križu na gori je poudaril, da gre pri religioznosti za

notranjost, »najglobljo notranjost, za novo, v življenje cele duše pretvorjeno vero« (F.Č., 1924/25: 4).

Na temo doživetega krščanstva je v svoji prvi razpravi v Križu leta 1928 razpredal Anton Trstenjak, ki se je takrat podpisal s psevdonimom Neznani brat.

Podoba sodobnega človeka v luči stoletij nam kaže, da živimo v znamenju starca, ki je v samoprevari, da je še vedno mlad in rdečih lic - pa se pogledamo v to zrcalo in vidimo, da ne živimo več svojega življenja, ampak smo le okostenela karikatura svojih za stoletja časovno in miselno različnih »vzornikov«, »principov« in kodeksov. /.../ in prav zato, ker je danes vsa naša individualna duševna dejavnost mrtva, so tudi mladost, ljubezen, občestvo, osebnost, krščanstvo, odrešenje in vse naravne vrednote le še prazen logični kalup brez življenja
(Neznani brat, 1928: 5-6).

Očitno je, da se je Trstenjak postavil nasproti tradicionalni, že kar nedoživeti vernosti in klical po odgovornem krščanstvu. To ne pomeni, da krščanskih moralnih načel ni priznaval, nasprotno, posameznik jih je moral osebno osvojiti ter doživeti, tako da se je potem ravnal po njih (glej Dvořak, 1969: 184). Pravzaprav je vsa križarska mladina hotela ustvariti nov tip religioznega človeka, ki bi tudi v vsakdanjem življenju živel krščansko življenje. Vse kulturno življenje Slovencev je želela preplesti z religioznimi vidiki. Svojo religioznost pa so pojmovali drugače, kot jo je bila vajena pojmovati tradicionalna katoliška cerkev. Boga so videli kot »lastno dušo, kot sonce, kot zemljo« (Prunk, 1977: 82).

Tudi stisko takratnega človeka bi po Trstenjakovem mnenju lahko rešila vrnitev k samemu sebi: »Človek, podaj se zopet k samemu sebi, v svoje bistvo, kajti v tebi je resnica« (Neznani brat, 1928:6). Človek je »izgubil vero v realnost nadnaravnih vrednot (Boga) in s tem zamisel življenja; danes je sam sebi problem in šele zdaj, ko ga je njegova tolikanj oboževana »kultura« privedla ne samo na rob moralnega, ampak zlasti gospodarsko-biološkega propada, mora polagoma uvideti, da je prava, resnična kultura

bolj del njega samega ko morda celo njegovo lastno telo« (Trstenjak, 1931:289).

Trstenjaku se je zdelo pomembno, da ima pogled na človeka in svet v sebi življenjskost: »Filozofija, ki ni hkrati »sapiientna« - je zmotna, zato je res pravi življenjski filozof tisti, ki pravi: Mene do novih spoznanj privede predvsem dejansko življenje, ne toliko teoretično razmišljanje; jaz moram biti v skladu z življenjem« (Neznani brat, 1928:8).

Neposredno živ odnos do Boga je križarje napeljeval v veliko kritičnost do cerkvene institucije in družbe. Cerkev so zamerili, da je prenehala biti os sveta in njegovo gibalno, predvsem pa so ji zamerili povezanost s kapitalom. Zagovarjali so neposreden stik duše z Bogom in s tem povedali, da je vsa duhovščina s cerkveno hierarhijo odveč (glej Hribar, 1990: 80-93). Šolar je celo menil, da se vernost zmanjšuje in da so vodilni katoliški krogi obrambo izvedli s politično, prosvetno in vzgojno organizacijo. »Tako smo dobili svojo politično stranko, svojo obširno organizacijo z vsem časnikarskim in propagandnim aparatom. /.../ A pozabili smo na kvalitativno stran delovanja« (Šolar, 1929: 34-39). Menili so, da je Cerkev »izgubila svojo hrbtenico, kajti plitvo in vsakdanje meščansko katolištvo ne bi prineslo utehe razbičanim telesom in razgibanim dušam /.../ Kajti dobro se zavedamo, da so ravno nosilci katolicizma v preteklih stoletjih največ zakrivili na splošnem kulturnem polomu evropskega človeka« (Anima, 1926/27: 82).

Ob takšnih izjavah je jasno, zakaj so križarji naleteli na odpor pri klerikalnem vodstvu. Tudi dejstvo, da so zahtevali popolno ločitev klera od politike, ni bilo po okusu tega vodstva. Trdili so, da je v imenu vere dovoljeno le verovati. Niso pristajali na nikakršno sovraštvo, tudi ne na razredno. Zaradi tako pojmovanega krščanstva jih je katoliška cerkev kritizirala, celo škof Jeglič jih je označil kot »nevarno strujo« (Kremenšek, 1972: 111). Branili so se, da njihovo gibanje ni versko, da le težijo k obnovi življenja, tako kulturnega in socialnega kot zasebnega. Ker so imeli religijo za osnovo vseh oblik življenja, le-ta pa je v članih Cerkve oslabela, se jim je zdelo nujno, da se njihove težnje predvsem usmerjajo v krepitev te osnove (glej Prunk, 1977: 80-82). Sicer so religijo opredelili kot razmerje človeka do Boga in neposreden stik z Bogom ima lahko le posameznik, ne pa Cerkev kot institucija. Cerkev je občestvo vernikov, ne pa institucija

(Hribar, 1989: 1475-1476). Pravzaprav se jim je zdela le malo pomembna, vsekakor pa naj ne bi predstavljala nekakšnega veznega člena med vernikom in Bogom.

Zelo zanimiva je bila polemika na temo krščanskega zakona, ki jo je začela Dora Pegan, in zaradi katere so po eni teoriji tudi prepovedali revijo Križ na gori. Dora Pegan je v drugi številki Križa na gori 1926/27 objavila prispevek Zakon kot etični problem, v katerem je precej »liberalno« razmišljala o vidikih zakona, s čimer je razjezila uradno cerkev. Že takoj v naslednji številki Križa na gori se je odzval Jože Pogačnik, ki je avtorici očital nejasnost, pomanjkljivo razumevanje katoliškega zakona, predrznost zaradi omenjanja poganstva katoliških zakonov in navedbe, da je »današnji zakon čisto le legalna forma prostitucije« (Pegan v Pogačnik, 1926/27: 41). K vsej tej polemiki se je pridružil še urednik, ki se je postavil na stran avtorice članka in napisal, da so s tem prispevkom »hoteli samo povzročiti razmišljanje o važnem problemu, ne pa podajati teološke doktrine« (Vodnik, 1926/27:44).

Julija 1927 so mariborski bogoslovci Jože Lampret, Edi Kocbek, Anton Trstenjak in Tone Krošl na pobudo Jugoslovanske strokovne zveze in Krekove mladine v Veliki Nedelji organizirali mladinsko posvetovanje o socialnem vprašanju. Udeleženci so takrat udrihali po krščanskih industrialcih, gospodarstvenikih, ki izrabljajo krščanstvo v kapitalistične namene, kritizirali pa so celo klerikalno stranko in Antona Korošca. Vodilno katoliško časopisje (Slovenec), jasno, o tem sploh ni poročalo, čeprav so poročilo dobili, reakcija Cerkve pa je tudi že znana – ukinitvev denarne podpore in pritisk na križarje. O tem se je potem v Križu razpisal Edi Kocbek, ki je menil, da se je križarjem, ki so ostali brez naklonjenosti celo iz katoliških krogov, zgodila krivica. »Krščanska religija ni več solnce, ki bi svetilo človeštvu. Postala je za mnoge ljudi gola institucija, neka podedovana veličina, ki se je njen zmisel izgubil, neka državna naprava ali visoka stopnja znanosti in vede« (Kocbek, 1928:24).

O Veliki Nedelji je Trsetnjak več kot pol stoletja kasneje zapisal:

To zborovanje je bilo dobesedno revolucionarno, rekli bi prelomno, udeležil se ga je dejavno med drugimi tudi dr. Tone Vodnik kot glavni glasnik križarstva. Temu so

sledila zborovanja v Stični, na gori Oljki; tja pa so ljubljanski mladci že poslali svoje ljudi, da bi preprečili navdušenje za J. Wittinga (s podobno usodo kakor naš Izidor Cankar), kakor o tem poroča IGN. Hladnik v svoji knjigi iz Argentine, kjer med nevarnimi udeleženci ob Cajnkarju in Lampretu omenja tudi mene. Toda o tem se moti in mi dela krivico. Za Wittinga se sploh nisem navduševal. Jaz sem takrat študiral v Innsbrucku in nisem bil razen pri Veliki Nedelji na nobenem študentskem zborovanju (Trstenjak, 1993: 100).

Sicer so v uredništvu Križa pripravljali tudi tematske izdaje. Tako so v 5-6 številki revije leta 1929 razpravljali o Katoliški akciji – bralcem so razložili njen namen (s poudarkom na tem, da organizacije Katoliške akcije ne smejo gojiti nobene strankarske politike (Turk, 1929: 81-93)). Še istega leta so se ustvarjalci Križa lotili teme ciril-metodijske ideje povezovanja Slovanov (morda je zgolj naključje, da je bilo to istega leta kot šestojanuarska diktatura kralja Aleksandra Karađorđevića) in Jan Šedivy je v svojem prispevku zapisal, da so se »Srbi v desetletnem skupnem življenju s katoliškimi Hrvati in Slovenci prepričali, da so imeli o katoličanstvu napačne nazore ter da si Slovenci in Hrvati za nobeno ceno ne dajo vzeti svojega katoliškega prepričanja« (Šedivy, 1929: 172). Kot je že zgodovinsko znano, je združitev v Kraljevini SHS za katoličane pomenila veliko spremembo - iz večinske veroizpovedi v habsbuški monarhiji so postali le ena od religij v državi.

7.4. Odnos do naroda in države

Pojem naroda in države je razložil Edvard Kocbek: narod je organska celota, država pa organizirana tvorba – »narod je potrebno dobro, država je potrebno zlo, oboje vsebuje žive ljudi in jih družijo v občestva in v organizacije« (Kocbek, 1925/26:92) in države naj bi se prilagajale narodom. Iz mnogih prispevkov je razvidno, da s Kraljevino SHS in položajem Slovencev v tej državi križarji niso bili zadovoljni, menili so, da bi bilo boljše, če bi imeli samostojno državo ali vsaj federacijo.

»Slovenci smo skoro vso dobo svojega obstoja pogrešali take državne tvorbe, ki bi bila za Slovence primerna. Mi je pa tudi danes nimamo. To je naš največji problem. /.../

Hočemo državo. Tako, ki bo zgrajena na osebnostih, ne na mrtvih objektih. Državo svobodnih, celih ljudi" (A.Š, 1925/26: 95-96).

Prav tako so apelirali na bralce, da se morajo boriti za svoj jezik in kulturo, saj so močno čutili pritiske, predvsem Srbov:

Propagiranje jugoslovanstva s strani Slovencev med Slovenci je neetično, dokler od strani Srbov ni dana podlaga enakopravnosti. /.../ Slovenski avtonomistični ideal je lastno politično kulturno in gospodarsko življenje Slovencev. /.../ Lastna državna oblika je za narod enak ideal kakor za poedinca osebna svoboda. /.../ V okviru sedanje države je edina rešitev v tem duhu federacija (Vodušek, 1926/27: 103-109).

Jože Pogačnik je menil, da ni rešitev v ločitvi Slovencev od drugih narodov, ampak da je treba z notranjo močjo ohraniti »mostove z narodi, ki so nam po naravi najbližji« (Pogačnik, 1925/26: 115).

O narodu in narodni zavesti je razmišljal tudi Anton Trstenjak, ki je hudomušno najprej zapisal, da se glede na velikost našega naroda zdi, da se Slovenci narod samo igramo. Potem ugotavlja, da velikost sploh ni pomembna, prav tako ne jezik in svetovni nazor, »odločilne pa so osnovnejše, rekli bi, embrionalne psihofizične pravezi, sorodnosti./.../ Vsak majhen narod ima vendarle svojo specifično, iz njegove majhnosti izvirajočo lastnost, ki jo mora imeti vedno posebej pred očmi: ta mu mora biti osnova, ki naj okoli nje osredotoči vse svoje narodno teženje in zavest« (Trstenjak, 1928: 57-59). Menil je, da smo Slovenci kljub svoji majhnosti in mnogim oviram veliko dosegli, tudi zaradi svojega značaja: »Slovenski značaj je jekleno resen, vztrajen, trd, a vendar sposoben hkrati za sozvočje najnežnejše melodije, pesmi in govorce naše zemlje« (Trstenjak, 1928: 60). Opozoril je, da moramo videti in ceniti svoje dosežke, »ne kakor do zdaj, do zdaj smo narobe mnogokrat slovenske razmere in dušo opazovali pod tujimi vidiki« (Trstenjak, 1928: 60). Kakor je razvidno iz Trstenjakovega življenjepisa, je kasneje tudi sam doživljal »ignoranco« domačih strokovnjakov in inštitucij toliko časa, dokler mu niso

jasnega priznanja za dosežke (na področju psihologije) izrekli v tujini, potem so ga opazili tudi doma.

Jože Pogačnik je zapisal, da že samo razmišljanje o tem, če smo Slovenci samostojen narod, kaže na pomanjkanje narodne zavesti, še več: »Kdor o tem še dvomi, je svojo narodnost že prodal« (Pogačnik, 1928: 63). Na to temo je bil kritičen tudi Kocbek, ki je razočaran ugotavljal, da so Slovence v zadnjih osemdesetih letih trije državni mehanizmi razdelili »po telesu in duhu, najhuje pa je to, da je slovenska državna zavest umrla« (Kocbek, 1928:69).

7.5. Odnos do socializma

Križarje bi glede na njihov odnos do socializma brez razmišljanja lahko uvrstili med krščanske socialiste¹⁴, čeprav te svoje politične orientacije niso nikoli tako poudarjali, kot so jim jo njihovi nasprotniki pripisovali. Pravzaprav tudi ni pričakovati, da bi se glede na njihov odnos do političnih strank in organizacij podredili kakšemu političnemu programu. »Da so bili socialisti, je bilo pri njih drugotnega pomena, predvsem so bili križarji« (Dvořak, 1969: 159). Janko Prunk je dejal, da je v prvem obdobju med obema vojnama treba o krščanskih socialistih govoriti z rezervo, saj jim je šlo pravzaprav za nekakšen dosleden krščanski solidarizem – »za realizacijo krščanske socialne doktrine« (Prunk, 1977: 86). Tudi Bratko Kreft je zapisal, da je bilo križarstvo bolj »versko-reformatosko kot politično gibanje« (Kreft v Kremenšek, 1972: 115).

¹⁴ *Krščanski socializem skuša socializem povezati s krščanstvom. Pri nas se je razvil iz Krekovega krščanskega socialnega gibanja. Krščansko delavstvo, ki je bilo organizirano v SLS, je delovalo v svoji strokovni organizaciji Jugoslovanski strokovni zvezi (JSZ), od leta 1919 pa v Delavski zvezi. Po šestojanuarski diktaturi je prišlo med SLS in JSZ do političnih razhajanj glede nacionalne in socialne politike. Vodilni v SLS so leta 1931 sprejeli papeško encikliko *Quadragesimo anno* in z njo povezani korporativistični socialni koncept, krščanski socialisti pa so ga odločno zanimali. Potem so postali krščanski socialisti samostojen dejavnik v slovenskem političnem življenju. Borili so se za izboljšanje delavskega socialnega položaja. Po letu 1935 so postajali ena izmed ljudskofrontnih političnih skupin. Podpirali so levo socialistično in samostojno slovensko narodno stališče. Na svoji seji januarja 1939 so obsodili politiko SLS in njene želje po monopolu nad slovensko katoliško skupnostjo. Med drugo svetovno vojno so ves čas sodelovali z OF, čeprav so komunisti nanje gledali z nezaupanjem. Odigrali so pomembno vlogo v propagandi in pozivanju kristjanov naj sodelujejo v OF. Februarja 1943 so komunisti nanje pritiskali naj se odpovejo snovanju svoje stranke in aktivistom. Potem so bili krščanski socialisti politični izničeni, večina od njih ni vstopila v komunistično partijo (glej Enciklopedija Slovenije, 5, 1991:289)*

Križarji so menili, da je njihova naloga, da pobotajo katolicizem in proletariat: »Cerkev sredi buržuazije, delavstvo pa umira« (Anima, 1926/27: 36). Razlog za negativen odnos delavstva do katoliške vere so iskali tudi v povezovanju duhovščine s strankami in mlačnosti ter brezbržnosti vernikov, zato pa naj bi bilo pomembno njihovo gibanje, ki si želi doživete vere.

Ljudje so kljub temu, da socializem konec dvajsetih let prejšnjega stoletja še ni imel negativnega prizvoka, previdno uporabljali to besedo. Anton Marinček je razložil, da gre pri socializmu pravzaprav za brezrazredno dužbo in »socializem zahteva od katoličanov, da pretrgajo vsako enostransko zvezo z meščanskimi strankami./.../ Naloga nas katoličanov je, da pokažemo izkoriščanim in zatiranim, da sedanji družbeni red ni od Boga hoten, ampak da je ta družbeni red protikrščanski« (Marinček, 1928: 95). S tem je povedal, da se zavzema za socialistično urejeno družbo, ki bo živela po krščanskih zapovedih.

Tudi Trstenjak je v svojih razmišljanjih vključeval misli o socializmu. V eni od zadnjih številčk Križa je zapisal, da novo generacijo povezuje ideja: nazaj k človeku, kar se kaže v težnjah po poduhovljenju, razvoju športa in plesa ter »v najnovejšem socialističnem gibanju, težnjah četrtega socialnega razreda. Že socializem kot tak je zavedno ali le instinktivno prvi in hkrati najsilnejši klicar nove dobe, proti staremu človeku, njegovemu neorganičnemu, mehaničnemu, kastovskemu, razrednemu in življenjsko-krivičnemu pojmovanju človeške narave, človeškega bistva« (Trstenjak, 1930:15-16).

Opozoril je, da je treba na novo postaviti svet vrednot in »iz tega organskega pojmovanja vrednot bo vstal zopet oni močni, aktivni penetrativni katoliški duh, ki je trebil pred tisočletji na zapadu pragozd nevednosti in barbarstva.« Ljudje bi se namreč radi otresli vpliva katoliške vere zato, ker z njene strani ni bilo nobenega odziva na moderne potrebe, katoličani so se vedno pred modernim duhom izolirali. Tej misli je dodal, da smo prisiljeni segati po vseh mogočih sredstvih, da bi lahko oživili svojo religioznost, pravi: »Zato danes ne nazaj k srednjeveški »romantičnosti«, tudi ne nazaj k »sholastiki«, vse to ne najde organskega odmeva v sodobnem človeku, ampak nazaj k istemu duhu,

isti resnici, ki so jo takrat učili - pa v sodobni luči, v tonu sodobnega človeka, v jeziku in čutenju njegovem« (Trstenjak, 1930:26).

Anton Trstenjak je sprejel novoveško samostojnost subjekta, ni pa pritrdil liberalističnemu kapitalizmu. Ni se strinjal s preveliko prepletenostjo krščanstva in kapitalizma, saj je ravno v tem videl razlog, zakaj se delavstvo oddaljuje od krščanstva: »Kajti proletarec danes ne odklanja »krščanstva«, ampak sfero, ki v njej živi, buržujsko, meščansko, njemu in njegovi dobrobiti socialno sovražno - to zavrača! A smola: ta atmosfera je danes »katoliška«. Zato pa: prevrat pride in mora priti« (Trstenjak, 1930:26).

Tesno je povezoval versko in socialno vprašanje. Ni mu bilo blizu mišljenje, ki je videlo rešitev takratne verske problematike v različnih oblikah liturgičnega gibanja, saj bi bilo to dostopno le tistim, ki so v veri že usmerjeni, množica ljudi, ki pa je trpela za pravo versko krizo (največ delavci), pa tega ne bi bila deležna. »Nasproti najmočnejši sili socializmu, ki danes poleg in proti krščanstvu raste, ne pomaga nobena apologetika, tu pomaga le dejanje: nov socialni red,« je zapisal Trstenjak v razpravi Duševna struktura sodobnosti (Trstenjak, 1930:26).

8. TRSTENJAKOVI ČLANKI V DRUGIH KRIŽARSKIH REVIJAH

8.1. Dom in svet

Dom in svet (1888-1941) je bil ilustriran list za leposlovje in znanost (Amon, 1996: 56), ki ga je Amonova poleg revije Čas (1907-1942) v Kraljevini SHS označila za katoliško elitističnega (Amon, 1996: 225). Med prvo svetovno vojno je namreč urednik Izidor Cankar list povzdignil v časopis za književnost in umetnost, čemur je tradicionalna katoliška smer ideologov sicer ugovarjala. Ko sta uredništvo prevzela France Koblar in France Stele, je Dom in svet postal ena najvplivnejših slovenskih kulturnih revij. Po letu 1933 so med avtorji člankov v tej reviji vidna razhajanja. Stražarji so Domu in svetu očitali »nerazumljivo besedičenje, ponarejeno bogoiskateljstvo, misticizem in neučinkovitost v boju zoper naraščujoči komunizem« (Amon, 1996:236). Edvard Kocbek je s prispevkom Premišljevanje o Španiji (Dom in svet, april 1937, št. 1-2) naletel na hud odpor tradicionalne slovenske javnosti - njemu in reviji so očitali komunistično propagando. Potem so nekadnji križarji prenehali s pisanjem v to revijo.

Anton Trstenjak je v članku Misli ob kulturnem preobratu našega veka razmišljal, da če človek s svojo izkoriščevalsko gesto naravi stopi preblizu, se z duhom oddaljuje od nje, še več, »z rokami, s katerimi je zavrtel tisoče strojev, je bil njen gospod, a duh, ki naj bi mu vse to služilo, je postal, suženj njenih zahtev« (Trstenjak, 1931: 292). V članku je pisal tudi o fašizmu, ki predstavlja ekstremni individualizem, in o socializmu kot ekstremnem kolektivizmu. Oba sta po njegovem mnenju nastala iz iste socialne bede in se »pod pritiskom istih socialnih razmer zopet povračata in združujeta v istem teženju po novem občestvu« (Trstenjak, 1931: 299). V nadaljevanju meni, da ni nič narobe s tem, da tudi katoliški človek verjame v novo obdobje, saj je »neorganično pojmovanje človeka privedlo do tega, da se je umaknil s kulturnega prizorišča ter se je dejansko bal vsake novosti, vsakega napredka« (Trstenjak, 1931: 300).

Leto kasneje je Dom in svet objavil Trstenjakov članek Beseda umira, v katerem ugotavlja, da izhaja veliko časopisov, brošur in knjig, kar bi lahko pomenilo, da ljudje

živijo duhovno bogato življenje. »Mislili bi, da bo sodobni človek tako izobražen in načitan, da ga bo sama izobrazba in duhovitost« (Trstenjak, 1932: 30), a duhovna kultura je bolj kot ne nakopičena po knjižnicah ter založbah, za vsem tem pa umira živa beseda. Razmišljal je o rešitvi, da bi omejili tisk .

Malodane vsako društvo ali bratovščina izdaja svoje glasilo. /.../ Na drugi strani pa radi tega pešajo ali prenehajo izhajati vsa boljša glasila, ker ni sotrudnikov in ker svet za težje, solidnejše čtivo nima več smisla. Tako imamo naravnost organizirano in društveno zaščiteno razširjanje plitvosti, in sicer pod pretvezo požrtvovalne kulturne dejavnosti
(Trstenjak, 1932: 31).

8.2. Dejanje

Dejanje (1938-1941) je kot mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko izhajal v Ljubljani, a v zadnjem letu so izšle le tri številke. Ustanovil in urejal ga je Edvard Kocbek, potem ko je prišel v spor s klerikalnim vrhom slovenskega katolištva. Jedro revije so bili mlajši sodelavci revije Dom in svet, zlasti nekdanji člani križarskega gibanja (Anton in France Vodnik, Stanko Gogala, Stanko Cajnkar, Anton Trstenjak). Teža revije ni bila v literarnem delu, ampak v načelnih člankih, analizah in kritikah aktualnega dogajanja – slovenski narodni položaj, gospodarski in socialni razvoj. Širše gledano je bil časopis politično naravnani h krščanskemu socializmu, kar je dalo reviji vidno vlogo v pripravah na skupen nastop slovenskih kulturnih in političnih sil v času okupacije (Enciklopedija Slovenije, 1988, 2, str.185). Dejanje je v odkrivalo slabosti tedanje slovenske politike (plehka diferenciacija, brezciljnost) in obsojalo klerikalizem¹⁵ ter njegovo bistvo (Prunk, 1977: 164). Glede slovenskega nacionalnega vprašanja se je revija opredelila za strnitev

¹⁵ Klerikalizem je oznaka za politični katolicizem. Takšni nazori so se v katoliški cerkvi začeli uveljavljati v boju proti liberalizmu. Vodstvo slovenskega političnega katolicizma se je v tridesetih letih prejšnjega stoletja nagnilo h konzervativnim konceptom, ki so jih zastopale Katoliška akcija in njene organizacije. Z okupacijo Slovenije leta 1941 je slovenski politični katolicizem doživel preizkušnjo: razpuščena je bila njegova politična stranka in organizacije. Zaradi okupatorjevega pritiska (in ogrožen od levih političnih skupin, povezanih v OF) se je slovenski politični katolicizem odločil nastopiti proti narodnoosvobodilnemu gibanju. (Janko Prunk v Enciklopediji Slovenije, 5, 1991: 94-95).

vseh narodnih sil v enakopravnem povezovanju z vsemi drugimi slovanskimi narodi. Sicer so to revijo zavračali tako liberali (prihajala je iz katoliškega tabora, kritična do jugoslovanskega unitarizma), kot tudi SLS (Amon, 1996: 238-244).

Anton Trstenjak je v prispevku Človekova veličina (Dejanje, 1939: 3-10) razpravljal o človekovem dostojanstvu, ki ga mora danes braniti krščanstvo, kajti znašli smo se med dvema skrajnostima: pretiranim individualizmom in pretiranim socializmom.

Obema – individualizmu in socializmu je skupno zgolj materialistično in količinsko pojmovanje človeka. Danes je vloga krščanstva v tem, da brani dostojanstvo teptane človeške osebnosti. /.../ Krščanstvo človeka ne pojmuje zgolj individualistično ali atomistično-mehanično, tudi ne zgolj socialno ali biološko-organično, ampak osebnostno – občestveno
(Trstenjak, 1939: 3-4).

Čeprav je Trstenjak objavljaj članke tudi v politično tako opredeljeni reviji, kot je bilo Dejanje, so njegovi članki (sploh v primerjavi z drugimi) zelo nevtralni. Na tem mestu se moram strinjati z Albinom Kraljem, ki je zapisal, da je bil Trstenjak pripadnik križarskega gibanja »po svoji notranji iskateljski naravnosti in ustvarjalni širini in ne toliko po svoji politični aktivnosti« (Kralj, 1997: 367). Bolj kot goreče zagovarjanje mladinskih idealov je za njegovo pisanje značilna analiza duše takratnega človeka.

9. SKLEP

Mladinsko gibanje, ki je v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja postavilo temelje za novo podobo človeka v Cerkvi in v evropski družbi nasploh, je zaznamovalo tudi Trstenjaka (glej Juhant, 1997:251). Prav njegov odnos do človeka, njegovo zavzemanje za »tip duhovnika, ki bi šel v svojem apostolskem delu neposredno od človeka do človeka, ki bi imel pred očmi predvsem to, kako bi prišel v čim ožji osebni stik z verniki, da bi tako mogel delovati dobesedno od duše do duše« (Trstenjak, 1946:10), se zrcali v vseh člankih, ki jih je objavil med obema vojnoma, pa tudi v mnogih kasnejših delih (npr. Pastoralna psihologija iz leta 1946, ki je bila znanilka drugega vatikanskega koncila).

Če pogledam nazaj, sem v uvodu zapisala, da je Trstenjak aktivno sodeloval v križarstvu. Moram priznati da uporaba pridevnika »aktivno« morda ni bila najboljša, saj bi to pomenilo, da se je tudi politično angažiral, kar pa ne drži. Trstenjak je bil z gibanjem ves čas povezan s svojo notranje iskateljsko žilico in ustvarjalnim navdihom, ne pa z gorečim zagovarjanjem. Anton Kralj je v svojem razmišljanju zelo dobro povedal bistvo povezave Trstenjaka in križarskega gibanja: »Verjetno ni bil med tistimi, ki bi odločilno vplivali na zgodovinsko podobo in razvoj križarstva pri nas, je pa križarstvo s svojo notranjo, idejno podobo toliko bolj zaznamovalo njega (Kralj, 1997:368). V vseh Trstenjakovih kasnejših delih se kaže njegovo iskanje človeka kot večne skrivnosti:

Pravzaprav sem vse življenje v hoji za človekom. Že v svojih študijskih letih sem načrtoval antropologijo. Zasnove človekove podobe so moje življenjsko delo. Toda vsak trenutek je drugačen. Ko sem končal pričujoče delo, mi je omahnila roka ob zavesti, da še tudi to ni prava podoba človeka, kakršen je v resnici, da bi najraje znova začel (Trstenjak, 1985:7).

Ko sem prebirala knjige in članke o mladinstvu, so se mi v mislih budili naslovi Trstenjakovih knjig in vsebina člankov o njegovem življenju. Življenje in delo Antona Trstenjaka pomagata bolj objektivno ovrednotiti vlogo in pomen križarskega gibanja, mladinsko gibanje pa pojasnjuje duhovno in zgodovinsko podobo Antona Trstenjaka

(glej Kralj, 1997:369). Na koncu lahko potrdim na začetku postavljeno hipotezo. Križarji so se ukvarjali z aktualnimi vprašanji tedanjega časa in ravno zaradi tega so bili »nevarni« uradni Cerkvi in tedanjim politikom z Antonom Korošcem na čelu. Čeprav Trstenjak ni bil v prvi bojni vrsti, pa je vendarle bil eden od njih, na svoj eindstven način. Tudi desetletja kasneje, ko je Slovenija doživljala spremembe, ko je bila v fazi odcepitve od Jugoslavije, je Anton Trstenjak odigral pomembno vlogo. Javnost ga je takrat že poznala kot odličnega psihologa in poznavalca Slovencev, tako da so ga novinarji pogosto spraševali predvsem po njegovem mnenju o slovenskem narodu.

Na koncu velja pogledati še to, kaj se je kasneje zgodilo s pripadniki križarskega gibanja. Trstenjak je v prispevku K zgodovini mladinskega gibanja na Slovenskem (1993:96) napisal, da so se mnogi oddaljili od svoje prvotne poti.

Edvard Kocbek (1904-1981), književnik, urednik, prevajalec in politik, se je po maturi vpisal na bogoslovje ter pred koncem 2. letnika izstopil, diplomiral je iz romanistike. Med študijem je urejal glasilo Križ in deloval v krščanskosocialističnem gibanju. Leta 1938 je s sodelavci ustanovil mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko Dejanje. Med drugo svetovno vojno je postal predstavnik krščanske skupine OF, decembra 1942 ga je Izvršni odbor OF imenoval za slovenskega podpredsednika Avnoja. Leta 1952 je bil po prisilnem umiku iz političnega življenja upokojen (zaradi načelnih nesoglasij s političnim vodstvom). Do začetka šestdesetih let je bil izločen tudi iz kulturne dejavnosti, potem pa je znova začel objavljati dnevnike, potopise, pesmi in eseje (glej Enciklopedija Slovenije, 5, 2000: 172-174).

Pesnik, kritik in urednik Anton Vodnik (1901-1965) je bil kot študent med vodilnimi križarji in urednik revije Križ na gori, pozneje se je pridružil reviji Dom in svet, bil nekaj časa kulturni urednik pri Slovencu, knjižničar pri Prosvetni zvezi, zaradi sodelovanja z OF je bil dvakrat celo zaprt. Po vojni je delal pri Prosvetni zvezi, nato pa pri Državni založbi Slovenije.

Pesnik, kritik, esejist in prevajalec France Vodnik (1903-1986) je bil med letoma 1933 in 1937 sourednik Doma in sveta. Pisal je književne in gledališke kritike, teoretične članke in razprave in se poglobljal tudi v ideološka vprašanja (glej Enciklopedija Slovenije, 14, 2000: 285-286).

Pesnik, esejist, prevajalec in jezikoslovec Božo Vodušek (1905-1978) je diplomiral iz romanistike in nato delal v odvetniških in sodnijskih službah, leta 1939 je postal samostojni odvetnik v Črnomlju. Med vojno se je pridružil partizanom, po vojni pa je najprej delal v upravnih službah in na inštitutu za slovenski jezik .

Vital Vodušek (1906-1973), pesnik nabožni pisec in prevajalec je kot duhovnik odšel v ZDA (glej Enciklopedija Slovenije, 14, 2000: 301-303).

Drago Ulaga (1906-2000), športni pedagog in publicist, tudi vrhunski telovadec, trener, profesor športne vzgoje, predavatelj na Fakulteti za šport, sekretar komisije za šport in prosti čas pri Mednarodnem svetu za šport in telesno vzgojo v okviru Unesca je s svojo publicistično dejavnostjo prispeval k vključevanju športa v vsakdanje življenje (glej Enciklopedija Slovenije, 14, 2000:27).

Jakob Šolar (1896-1968), jezikoslovec, je bil od leta 1924 do 1944 profesor na Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu v Ljubljani, med vojno pa si je prizadeval za enoten boj proti okupatorjem. Zavračal je metode in cilje Komunistične partije Slovenije pa tudi kolaboracijo. Eno leto je bil tudi v internaciji v Dachau, od 1946 do 1952 je delal na SAZU, po političnem procesu pa so ga za pet let zaprli (1952-1957) (glej Enciklopedija Slovenije, 13, 2000:255).

Jože Lampret (1903-1969), duhovnik in narodni delavec, se je že na gimnaziji v Celju seznanil s socialnimi in političnimi idejami marksizma ter krščanskega socializma. Med drugo svetovno vojno se je pridružil OF, po vojni je bil izobčen iz Cerkve, a kasneje sprejet kot duhovnik s pravico maševanja (glej Enciklopedija Slovenije, 6, 2000:96).

LITERATURA

- Amon, Smilja (1996): Tisk in politika v Jugoslaviji (1918-1941). Fdv, Ljubljana.
- Anima (1926/27): »Odrešenje naših dni«. Križ na gori, 3-5, str. 36.
- Anima (1926/27): »O katoliški aktivnosti«. Križ na gori, 6-7, str. 82.
- Biščak, Jože (1988): Razvoj slovenskega katoliško-verskega tiska po 2. svetovni vojni in analiza besedil v listu Družina v letih 1966-1986 (diplomsko delo). FSPN, Ljubljana.
- Bednařik, R. (1924/25): »Zgodovinski obris katoliškega dijaškega gibanja v Sloveniji«. Križ na gori, 1, str. 17-23.
- Dolenc, Ervin (1999): »Slovenska kultura v prvi Jugoslaviji«. Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji, Modrijan, Ljubljana.
- Doob, Leonard, W. (1995): Goebells' Principles of Propaganda. Propaganda.
- Dolinar, France M. (2001): »Cerkvenoupravna ureditev Slovenije v 20. stoletju«. Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju, Ljubljana.
- Dragoš, Srečko (1993): »(Eks)centričnost katoliških modelov na Slovenskem«. Cerkev, kultura in politika 1890-1941. Simpozij. Slovenska matica. Ljubljana. str.34-47.
- Dragoš, Srečko (1984): Katoliška herezija Edvarda Kocbeka. diplomatska naloga, FSPN, Ljubljana.
- Dragoš, Srečko (1999): Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih). Fdv, Ljubljana.
- Dvořak, Marko (1969): »Poizkus orisa križarskega gibanja«. Nova pot, 21.
- Enciklopedija Slovenije (1988). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Enciklopedija Slovenije (1999). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Erjavec, Fran (1928): Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana.
- F., Č., (1924/25): »Naša duša in njena pot do novega verskega življenja«. Križ na gori, 1, str. 4.
- Grmič, Vekoslav (1988): »Nekatere korenine pogledov Edvarda Kocbeka«. Poezija, kultura, politika. Komunist, Ljubljana, str. 118-121.
- Hribar, Spomenka (1989): »Notranja blokada »krščanskih««. Nova revija VIII/91, str. 1473-1490.

Hribar, Spomenka (1990): »Edvard Kocbek in križarsko gibanje«. Nova revija, str. 80-93.

Janžekovič, Janez (1968): »Ob stoletnici rojstva Aleša Ušeničnika«. Nova pot, 20, str. 287.

Južnič, Stane (1985): Politična zgodovina 20. stoletja. DZS, Ljubljana.

Jowett, Garths., O' Donnell, Victoria (1992): Propaganda and Peruasion. Newbury Park: Sage.

Juhant, Janez (1997): »Anton Trstenjak – Človek in mislec«. Bogoslovni vestnik, 3, str.249-259.

Klemenčič, Ivanka (1924/25): »Moderni križarji«, Križ na gori. 3-5, str. 41.

Kocbek, Edvard (1925/26): »Danes in jutri«. Križ, 5-6, str.92.

Kocbek, Edi (1926/27): »Nasilje«. Stražni Ognji, 6-7, str. 51.

Kocbek, Edvard (1928): »Epilog Velike Nedelje«. Križ, 1, str. 24.

Kocbek, Edvard (1928): »Uvod«. Križ, 1, str. 1.

Kocbek, Edvard (1928): »Življenje«. Križ, 1: str 22.

Kocbek, Edvard (1928): »Ljudje slovenski!«. Križ, 3-4, str. 69.

Kocbek, Edvard (1940): »Odločiti se je treba«. Dejanje, str. 329-330.

Kocbek, Edvard v Gradišnik, Janez (1983): »Od križarstva k Dejanju«. Človek je utihnil, Celje, str. 54.

Kralj, Albin (1997): »Anton Trstenjak in križarsko gibanje«. Bogoslovni vestnik, 3, str. 363-369.

Kremenšek, Slavko (1972): Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Leksikon Cankarjeve založbe (1994), Cankarjeva založba, Ljubljana.

Marinček, Anton (1928): »Krščansko-socialistični pokret«. Križ, 5, str.95.

Melik, Vasilij (1982): »Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje«. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXII, str. 1-2.

Miklavčič, Maks (1926/27): »Novo življenje na Slovenskem«. Križ na gori, 1, str. 6-9.

Neznani avtor (1926/27): »Ob razdobju«. Stražni ognji, 3-5, str. 23-24.

Neznani brat (=Anton Trstenjak) (1928): »V luči stoletij«. Križ, 1, str. 5-7.

Pirc Jožko (1986): Aleš Ušeničnik in znamenja časov. Družina, Ljubljana.

Pirc, Jožko (1993): »Utopija nove krščanske družbe«. Cerkev, kultura in politika 1890-1941. Simpozij. Slovenska matica, Ljubljana, str. 108-112.

Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija 1918-1992. Koper.

Perovšek, Jurij (1995): »Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih«. Slovenska trideseta leta, Simpozij 1995, Slovenska matica, Ljubljana.

Petkovšek, Robert (1997): »Anton Trstenjak in eksistencializem«. Bogoslovni vestnik, 3, str. 323-328.

Pleterski, Janko (1971): Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana.

Pleterski, Janko (1972): »Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji KPJ-KPS«. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VII/1967.

Pogačnik, Jože (1925/26): »Preskušnja slovenske moči«. Križ na gori, 7-8, str. 115.

Pogačnik, Jože (1926/27): »Problem zakona«. Križ na gori, 3-5, str. 38-43.

Pogačnik, Jože (1928): »Naša narodna zavest«. Križ, 3-4, str. 63-65.

Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Grad, Ljubljana.

Prunk, Janko (1992): Slovenska narodni vzpon, Narodna politika (1968-1992). DZS, Ljubljana

Prunk, Janko (1977): Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Rajhman, Jože (1997): »Anton Trstenjak – duhovnik«. Bogoslovni vestnik, 3, str. 261-265.

Ramovš, Jože (1997): »Anton Trstenjak kot intelektualec«. Anthropos, 29, 1-3, str. 180-188.

Ritter von Lama (1924/25): »Novi verski pokret v Nemčiji«. Križ na gori, 1, str. 11.

Roter, Zdenko (1973): Cerkev in sodobni svet. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Smolik, Marjan (1993): »Kulturne pobude, revijalna in založniška dejavnost pri katoličanih 1890-1941«. Cerkev, kultura in politika 1890-1941, Simpozij. Slovenska matica, Ljubljana, str. 272.

Sruk, Vlado (1980): Filozofsko izrazje in repertorij. Pomurska založba, Murska Sobota.

Š., A. (1925/26): »Nova država«. Križ na gori, 5-6, str. 95-96.

Šedivy, Jan (1929): »Ciril-metodijska ideja ter slovansko in zlasti slovensko dijaštvo«. Križ, 9-10, str. 171-178.

Šolar, Jakob (1928): »Apologia pro vita nostra«. Križ, 3, str. 53-54.

Šolar, Jakob (1929): »Problem naše vernosti«. Križ, 3-4, str. 34-39.

Šorn, Jože (1979): »Slovensko gospodarstvo med obema vojnama«. Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana.

Trstenjak, Anton (1928): »Slovenstvo v mozaiku narodov«. Križ, 3-4, str.57-60.

Trstenjak, Anton (1928): »Katoliška liturgija in mladinstvo«. Križ, 6-7, str. 122-126.

Trstenjak, Anton (1930): »Duševna struktura sodobnosti«. Križ, 3, str. 15-26.

Trstenjak, Anton (1931): »V borbi za kulturo novega človeka. Misli ob kulturnem preobratu našega veka«. Dom in svet. 44, str. 289-300.

Trstenjak, Anton (1932): »Beseda umira«. Dom in svet, 45, str. 31-41.

Trstenjak, Anton (1939): »Človekova veličina«. Dejanje, 2, str.3-10.

Trstenjak, Anton (1941): »Človek in vojna«. Čas, 35, 3-4, str.99.

Trstejak Anton (1946): Pastoralna psihologija. Mohorjeva družba, Ljubljana.

Trstenjak, Anton (1985): Človek bitje prihodnosti. Slovenska matica, Ljubljana.

Trstenjak, Anton (1988): »Edvard Kocbek ekstatična osebnost, ne politik«. Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika, Komunist, Ljubljana.

Trstenjak, Anton (1992): »K zgodovini mladinskega gibanja na Slovenskem«. Glasnik Slovenske matice, 1-2, str. 8.

Trstenjak, Anton (1993): »K zgodovini mladinskega gibanja na Slovenskem«. Cerkev, kultura in politika 1890-1941. Simpozij. Slovenska matica, Ljubljana, str. 96-104.

Turk, Josip (1929): »Katoliška akcija«. Križ, 5-6, str.81-93.

Uлага, Drago (1928): »Mladinstvo na Nemškem in na Slovenskem«. Križ, 10, str.175-177.

Vidovič-Miklavčič, Anka (1994): Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Krt, Ljubljana.

Vodnik, Anton (1926/27): »Tretje leto«. Križ na gori, 1, str 1-5.

Vodnik, Anton (1926/27), »Opazke k članku Problem zakona«. Križ na gori, 3-5, str. 44-47.

Vodnik, France (1974) v spremni besedi Svoboda in nujnost. Znanstvena knjižnica, Svoboda in nujnost (dopolnjena izdaja, 1989). Mohorjeva družba, Celje.

Vodopivec, Peter (2001): »Pogled zgodovinarja«. Slovenci v 20. stoletju, Simpozij Slovenske matice, Ljubljana.

Vodušek, Božo (1926/27): »Etika in politična mislenost Slovencev«. Križ na gori, 6-7, str. 103-109.

Vodušek, Božo v Gradišnik, Janez (1983): Gradišnika: »Od križarstva k Dejanju«. Človek je utihnil", Celje, str. 54.

Zgodovina Slovencev (1979), Ljubljana.

2000 let krščanstva (1991): Ilustrirana zgodovina cerkve v barvah. Založba Mihelač, Ljubljana.